

ALFRED LOUIS KROEBER – CLYDE KLUCKHOHN

Dějiny pojmu kultura¹⁾

Slovo a pojem

Dějiny konstituování vědeckého pojmu kultura pojednávají o tom, jak se tvořila idea, která se postupně vydělovala z různých pojmových obsahů již existujícího slova. Slovo kultura je totiž možné vysledovat až do doby klasické a snad i předklasické latiny s jeho významem kultivování nebo pěstování, jak se dodnes udržel například v anglických termínech agriculture, horticulture, ve slovech kult, kultus a v nedávno vzniklých souslovích, jako je včelí kultura, kultura ústřic, kultura perel, kultura bacilů. Aplikace pojmu kultura na lidské společnosti a dějiny byla pozdějšího data – zřejmě až po roce 1770 – a z určitých důvodů byla charakteristická a omezená pouze na němčinu.

Románské jazyky a za nimi v patách angličtina dlouho užívaly pro označování společenské kultivace, zdokonalení, zjemnění nebo pokroku místo slova kultura slova civilizace. Tento termín navazuje na latinské výrazy civis, civilis, civitas, civilitas, jejichž významové jádro je politické a městské: občan v organizovaném státě je zde protikladem člena kmene. Termín civilizace se v klasické latině nevyskytuje; zdá se, že je renesančního původu, patrně francouzského, odvozen od slova civiliser, které značí dosažení nebo vstúpení zjemněných mravů, urbanizaci, zdokonalení. Blízká obdoba v italštině se objevuje již u Danta; Samuel Johnson však ještě dával přednost civility před civilization.

Tak se stalo, že termíny kultura a civilizace spojoval od počátku jeden obsahový základ, myšlenka zlepšení, změny směrem k dokonalosti. Tento význam si dosud v mnoha způsobech použití zachovávají, a to jak ve vrstvě populární, tak intelektuální. Avšak ve vědě si získalo slovo kultura také nový specifický význam (někdy sdílený s civilizací), který může být výstižně charakterizován jako vědecký pojmový obsah. V tomto významu zahrnuje soubor atributů a produktů lidských společností, jež jsou extrasomatické a předatelné jinými mechanismy, než je biologická dědičnost; ty zcela chybí u subhumánních druhů, zatímco jsou charakteristické pro lidstvo uspořádané ve společnostech. Takto vymezený pojem kultura (nebo civilizace) se před rokem 1750 vůbec nikde nevyskytoval. Kolem roku 1850 se de facto již uplatňoval v některých částech Německa, i když

¹⁾ KROEBER A.L. – KLUCKHOHN C., Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions, Massachusetts, Cambridge 1952, vybraná ukázka zahrnuje strany 145–147

ne zcela zřetelně, a stále ještě s velmi značným kolísáním mezi nově se vynořujícím významem a starším významem kultivování nebo zdokonalování. V roce 1871 podal antropolog Tylor první formální definici nového pojmu, kterou jsme byli schopni nalézt. Tato historie objevení, resp. vynoření pojmu v rámci existující terminologické matrice dosud není ve svých podrobnostech ani zdaleka jasná, ale lze vystopovat její hlavní průběh.

Středověk hleděl zpět k absolutní dokonalosti vytvořené na počátku času. Pravda již byla zjevena a od té doby se lidská moudrost touží s ní spojit; renesance cítila, že dosahuje velikých věcí, avšak zatím mohla stěží formulovat, čím se tyto úspěchy liší od dějů minulosti. Kolem roku 1700 se začala v západní Evropě uplatňovat myšlenka, že se možná „moderní“ vyrovnají „starým“, „starověkým“ a možná je i předčí. K této odvážné myšlence pravděpodobně přispělo několik faktorů: kultivace jazyka, mravů a obyčejů pod vlivem Francie; pozitivní úspěchy vědy od Kopernika po Newtona; vzestup filozofie, která si konečně začala být vědoma nových problémů; prudký vzrůst obyvatelstva a bohatství; a bezpochyby i řada dalších činitelů. Kolem roku 1750 byl nejen všeobecně přijímán fakt moderního pokroku, ale byla již vyjasněna i jeho příčina: bylo to uvolnění rozumu, převaha racionálního osvícenství.

Filozofie dějin

V roce 1765 vytvořil Voltaire termín „filozofie dějin“. Jeho dřívější a obsírnější práce ze zobecněných dějin lidstva z roku 1756 nese název *Esej o mravech a duchu národů*. Tento titul naznačuje dvě cesty, které vedou od Voltaira. Jedna zdůrazňovala ducha národů a směřovala k určitému historickému komentáři nebo k úvahám o lidských dějinách. V této tradici pokračoval v roce 1769 švýcarský autor Iselin v *Dějinách lidstva*, Condorcetův posmrtně vydaný *Nástin historického přehledu o pokrocích lidského ducha* z roku 1801 a závěrečná, byl i opožděná kulminace tohoto hnutí v Hegelově *Filozofii dějin*, vydané posmrtně v roce 1837. Ve všech těchto dílech se projevuje snaha o postižení ducha (spirit, Geist, esprit), podstaty progresivních dějin lidstva. Je to historie dedukovaná, dedukčně destilovaná ze zásad; dokumentace je druhotná a hlavní proud myšlení vede mimo srovnávací výzkum plurality kultur a civilizací, jejichž rozmanitost spíše koliduje s formulacemi, jež mají být zároveň hutné i široké.

Použití pojmu kultura v Německu

Ona druhá cesta zdůrazňovala „mravy“, obyčeje, které jsou proměnlivé, konkrétní, plurální a spíše empirické než racionální. Obyčej, jak říká Sapir, je skutečně pojem z oblasti zdravého selského rozumu a sloužil jako matrice pro rozvoj vědeckého pojmu kultura. Mezi první významné představitele této výzkumné

linie patřili Adelung (1782), Herder (1784–1791), Jenisch (1801). Směr to byl v podstatě německý, hodnocení bylo výrazně historické, místy spíše etnografické než filozofické, ačkoli hodlalo postihnout celé lidstvo po celou dobu jeho existence. Názvy všech tří knih, které jsme uvedli, obsahují termín dějiny a termín humanita či lidstvo. Adelung používá slova kultura v názvu knihy, Jenisch v podtitulu. Herder uvádí v titulu filozofii, avšak hovoří neustále o kultuře, lidstvu a tradici jako o blízkých pojmech, téměř ekvivalentech. Herder definuje kulturu jako pokrokové pěstování schopností, Adelung jako zdokonalení nebo zjemnění. Avšak v kontextu použití mají četné výroky obou autorů tam, kde se objevuje „kultura“, docela moderní zvuk – ne proto, že Adelung a Herder skutečně dospěli k modernímu vědecky zevšeobecněnému pojmu kultura, nýbrž proto, že jejich přístup, i když byl historický, pluralistický, relativistický, směřoval k obsažení totality známého světa obyčejů a ideologie. Sousloví „dějiny kultury“ používá poprvé Adelung, zatímco s pojmem „kulturní dějiny“ se setkáváme v roce 1788 u Hegewische.

Adelungovo a Herderovo pojetí bylo do určité míry vzkříšeno o půlstoletí později Klemmem, který začal v roce 1843 vydávat mnohosvazkové *Všeobecné kulturní dějiny* a v roce 1854 *Všeobecnou vědu o kultuře*. Klemmova schopnost zevšeobecňovat, neřkuli teoretizovat, byla omezená. Měl zájem o informace a byl pilný. Měl mnohem méně vzletu a schopnosti tvůrčím způsobem se ztotožnit s předmětem svých úvah, než měli Adelung a Herder. Popisuje, místo aby vyprávěl – dějiny se začínají v jeho rukou měnit na etnografii. Avšak jeho použití termínu kultura ukazuje nosné proudy doby. Význam „kultivování“ ustoupil. Hodně pozornosti je věnováno stadiím kultury a existují pasáže, v nichž lze slovo kultura bez námahy chápat v jeho moderním vědeckém slova smyslu. Nemůžeme si však být zcela jisti, že jej v některé z těchto pasáží Klemm opravdu tak chápal, neboť se zdá, že definici tohoto termínu nikdy nepodal. Možná, že dosáhl – alespoň občas – implicitního uznání tohoto vědeckého pojmu a nesporně stál na jeho prahu. Po Klemmovi – počínaje Bruckhardtem (1860) přes řadu historiků, filozofů, antropologů a jiných odborníků, jako byli Hellwald, Lipert, Vierkandt a Simmel – již pak není pochyb o širokém uznání vědeckého pojmu kultura v Německu, ať již je definován nebo ne.

Rozšíření pojmu kultura i odpor vůči němu

Ještě daleko větší význam má rozšíření pojmu kultura z Německa do ostatních zemí. Danilevského „kulturněhistorické typy“ z roku 1869 jsou velké kultury nebo velké civilizace, stejně jako jimi jsou kultury Spenglerovy nebo Toynbeeho. Tylor výslovně potvrdil jeho užití a návaznost na Klemm. V roce 1865 ve svých *Výzkumech rané historie lidstva* si občas dovoluje užít termín kultura, ačkoliv většinou používá pojem civilizace. Avšak v roce 1871 již dává odvážně své knize název *Primitivní kultura* a hned v úvodní větě předkládá první výslovnou

formální definici kultury. Toto datum lze zaznamenat jako datum zrození vědeckého pojmu, ačkoli původ byl německý.

V retrospektivě osmdesáti let je však pozoruhodné, jak pomalu byly Tylorova formulace a jeho termín přijímány. Dva roky předtím definoval Matthew Arnold kulturu jako hledání dokonalosti, charakterizované dobrotou a světlem. O generaci nebo o dvě později by byl ještě na sto lidí mluvících anglicky připadl asi jeden člověk, který přímo nebo zprostředkovaně alespoň věděl o Tylorově definici. V Oxfordském slovníku je zmínka o Arnoldovi v roce 1893, o Tylorovi teprve v dodatku z roku 1933. Poprvé ve vědeckém či Tylorově smyslu slova proniká kultura do slovníků Webster v roce 1929; nejranější přiměřené uznání ve všeobecném anglickém slovníku pochází z roku 1947.

Vcelku vzdorovali britští vědci a intelektuálové přijetí termínu kultura více než Američané, tak dlouho, dokud jen vystačili se společností nebo civilizací. Tak například sousloví sociální antropologie bylo prosazováno v Anglii a dosud se používá tam, kde by Američané častěji řekli kulturní antropologie. Toynbee pojednává o společnostech a civilizacích, velmi zřídka o kulturách. Zdá se, že jde o stylistický odpor, o idiomatickou otázku, o nechuť používat slovo, které se dříve ujalo v jiném jazyce. Američané ovšem měli mnohem méně skrupulí při výpůjčkách z němčiny.

Francie kladla ještě větší odpor než Anglie. Civilizace se svými implikacemi pokroku a urbanizace je ve francouzštině dosud substantivem přednostně používaným pro kulturu, ačkoliv adjektivum „kulturní“ má lepší postavení. V mnoha situacích dodnes ve Francii slouží neurčité slovo „společenský“ jako ekvivalent významu sociální i kulturní, velmi podobně jako za doby Durkheimovy. Není jasné, do jaké míry je tato zastaralá a dvojnásobná terminologie určitým méně závažným symptomem nebo závažnějším faktorem jisté zaostalosti v některých otázkách soudobé francouzské filozofie ve společenské a kulturní oblasti.

Mimo tyto dvě země je přijímání termínu kultura všeobecné a pojem se chápe široce v Rusku a ostatních slovanských zemích, ve Skandinávii, v Holandsku, Latinské Americe – všude velmi podobně jako v Německu a ve Spojených státech.

Definice kultury

Slovo kultura antropologové užívají dvojnásobem.²⁾ Zastánci prvního přístupu mohou být označeni jako *materialisté* nebo *behavioristé*, protože do kultury zahrnují pozorovatelné chování a materiální předměty, které lidem pomáhají přizpůsobit se sociálnímu, politickému a přírodnímu prostředí. Zastánci druhého přístupu je možné nazvat *mentalisty* nebo *ideacionalisty*, neboť chápou kulturu jako abstrakci, jako řadu standardů nebo pravidel pro chování a výrobu materiálních předmětů. Oba uvedené přístupy jsou správné. Liší se pouze v přisuzování odlišných rolí sociálnímu systému.

Na první pohled se zdá, že rozlišení jedné skupiny lidí od druhé je snadné – liší se ve stylu oblékání, bydlení, jazyce, chování. Tužka v mé ruce je kulturním atributem mé společnosti. Kniha, kterou čtete je atributem vaší společnosti. Nebudeme-li ochotni zahrnout tyto materiální atributy do souhrnu, který materialisté nazývají „kultura“, budeme nuceni nalézt nové slovo. Ale tvrzení, že tužky a knihy jsou charakteristické rysy jedné skupiny, zatímco styl, móda nebo sloh jsou charakteristiky skupin ostatních, není postačující – je nepřesné.

Musíme také brát v úvahu, že jedním z důležitých aspektů kultury je soubor standardů, pravidel nebo norem obsažených v myslích lidí, které jim říkají jak se chovat a hodnotit, jak vyrobit kamennou sekeru nebo postavit mrakodrap. Tyto standardy a normy jim umožňují nejen rozlišit, kdo je lepší, kdo co dělá, ale také to, jak milovat, kdy a koho milovat. Zahrnují též všechny ostatní znalosti, které jsou důležité pro chod dané společnosti.

Kultura je osvojována prostřednictvím ostatních členů dané společnosti. Lidé přejímají nejen myšlenky a pravidla, ale také domy, sekery, peníze, sociální postavení, babiččin tkalcovský stav, otcovu farmu nebo oblíbený luk staršího bratra a samozřejmě dovednosti nezbytné k užívání těchto věcí.

Kultura je pak integrovaný systém naučených vzorů chování, který sdílejí členové společnosti. Zahrnuje různé materiální předměty spjaté s nejrůznějšími chováními, resp. užíváním těchto předmětů a toto vše je propojeno se souborem pravidel nebo standardů, které určují kdy a za jakých okolností tyto předměty vyrábět a používat.

Toto jsou podstatné komponenty zahrnované do pojmu kultura. Nicméně rozsáhlá oblast, na kterou jsou aplikovány, se různí podle jednotlivých antropo-

logů, kteří tento pojem používají. V řadě hlavních bodů jsou přesto zastánci různých přístupů jednotni.³⁾

1. Kultura vypovídá v plném rozsahu o chování ve skupině.
2. Všechny aspekty každé skupinové kultury jsou vzájemně propojeny do určitého vzorce, který je pro danou skupinu jedinečný.
3. Kulturní změna je výsledkem kontaktů mezi lidskými skupinami, interakce s přírodním prostředím a možností skupiny (jako je například technologická inovace), čímž vznikají nové situace, výzvy a problémy.
4. Každá kultura je souhrnem symbolů (lidé mnohdy reagují spíše na kulturní symboly než na objektivní realitu).
5. Veškerý společenský život probíhá ve skupinách.
6. Každá kultura má vymezený rozsah přípustného chování, přičemž nejde o soubor nezměnitelných pravidel, ale o to, aby každá činnost mohla být řízena.
7. Každá kultura je předávána z generace na generaci prostřednictvím zvláštních metod a postupů.

Schopnost vytvářet kulturu

Kultura je nejdůležitější charakteristikou člověka. O lidské schopnosti tvořit vypovídají prehistorické kamenné pěstní klíny z Afriky stejně jako meziplanetární raketa vypuštěná k Marsu. Každý vývojový posun a změna vykonaná nejrůznějšími lidmi v průběhu tří i více milionů let je částí tohoto nesmírného nadání. Kultura je dávný lidský vynález a její povaha je kumulativní.

Jak lidská bytost získala schopnost tvořit kulturu? Tento proces byl neustálou a dlouhou odezvou na změny prostředí, kdy prostřednictvím přírodního výběru a tvorby genetických variací v živých organismech probíhala biologická evoluce. Před dvěma milióny let se lidé s konečnou platností vyčlenili ze světa zvířat a stali reprezentanty nové formy života. Podstatným rysem této diferenciace bylo utváření složitého nervového systému a těch oblastí mozku, které umožnily nejen využití zraku, čichu a činností, ale především symbolické zastoupení široké škály zkušeností. Nárůstem kapacity mozku lidé získali schopnost myšlení, řeči a paměti. Naučili se sdělovat zkušenosti prostřednictvím symbolických představ vyjádřených gestem, slovem, tancem nebo uměním. Myšlení zahájilo proces sebeorganizace umožňující „vidět“ svět nejen ve vztahu k bezprostředním stimulům, ale i v širších souvislostech toho, co bylo „zapamatováno“, nikoliv na základě reflexu nebo instinktu, ale na základě slova zastupujícího předchozí zkušenost. Lidé tak získali schopnost vybavit si minulou zkušenost i plánovat představu, která se dosud neuskutečnila, anebo nikdy neuskuteční.

Jako výsledek biologické evoluce lidé získali schopnost tvořit kulturu, i když

¹⁾ HOEBEL E.A. – WEAVER T., Culture and Society, In: Anthropology and the Human Experience, McGraw – Hill Book Inc., New York 1979, vybrané ukázky zahrnují strany 279–283, 288–295

²⁾ GOODENOUGH W., Culture, Language and Society, Reading, Mass. 1971; KEESING R., Theories of Culture, Annual Review of Anthropology 1974, vol.3., s.73–97

³⁾ COHEN A., The Conceptualization of Culture, In: COHEN Y.A.ed., Man in Adaptation: The Cultural Present, Chicago 1968, s.7–12

se současně stali jejím produktem. Zrození kultury proběhlo velice prostě. Postupně se ale její život rozrůstal, nabíral stále větší rozmanitost forem, která vyrůstala z nepřetržité kontinuity s předcházejícími formami.

Neinstinktivní podstata kultury

Kultura bývá definována jako integrovaný systém naučených vzorů chování sdílený členy společnosti, a nikoliv jako produkt biologické dědičnosti. Do obsahu pojmu kultura nezahrnujeme instinkty, reflexy a ostatní biologicky predefinované formy chování. Kultura je tedy získané chování.

Lidé však nejsou absolutně odlišní od zvířat a současně ne každé nonhumánní chování je geneticky kódováno, podobně jako ne všechno lidské chování je kompletně a bezvýhradně naučené. Některé aktivity kojence, jako například kojení, polykání, močení nebo křik, jsou spíše reflexivní. Také dospělí lidé mohou reagovat například kontrakcemi a dilatací očních panenek. Jak upozorňuje Dobzhansky: „U vyšších živočichů a nejvíce u člověka je instinktivní a naučené chování vzájemně propojeno a slouží jednak k přežití a jednak jako zpětná kontrola učení chování.“⁴⁾ Bylo by přitom ukvapené považovat tuto zpětnou vazbu za nedůležitou.⁴⁾

Lze tedy konstatovat, že téměř všechny živočišné druhy jsou schopny učení jako reakce na své vlastní sociální a fyzické prostředí. Nejsložitější je, jak oddělit chování naučené od vrozeného. Jistou dobu panoval názor, že ptáci mají schopnost reprodukovat ptačí křik i bez přímého kontaktu s ostatními členy svého druhu, tedy že ptačí křik je instinktivní chování. Faktem však je, že u některých ptačích druhů nemůže samec reprodukovat určitý typ volání, pokud není vystaven kontaktu s jinými samci svého druhu, a to v určité konkrétní vývojové fázi svého života.⁵⁾

Učení je možné u většiny žijících živočišných druhů, ale objem naučeného chování u různých druhů kolísá. Převážná část repertoáru lidského chování je získána učením v kulturním systému.

Naučené chování

Fakt, že je kulturní chování naučené, lze demonstrovat odpovědí na otázku: „Co se stane, bude-li skupina dětí vyrůstat bez kontroly a kontaktu s dospělými? Mohou se i tak projevit některé rysy chování, které jsou charakteristické pro rodiče?“ Naše odpověď nemůže vycházet z přímých empirických zkušeností; legendy, mytologie nebo svědectví o dětech vychovaných vlky nemají váhu, kterou vyžaduje kontrolovaný vědecký výzkum. Avšak víme toho dost z oblasti dětské psychologie, abychom mohli na tuto otázku poměrně přesně odpovědět. Můžeme předpokládat, že uvedené děti – kojenci – budou jíst, pít, močit, brum-

lat a křičet. Ale co, kdy a jakým způsobem budou jíst, nebude odpovídat zvykům určité skupiny lidí. Je zcela nepravděpodobné, že by potravu upravovaly podle známých receptů. Dříve či později asi dokážou stát na vlastních nohách a ještě před pubertou budou provádět pokusy o páření, a to bez incestního tabu nebo pravidel dvoření. Svě emocionální stavy budou vyjadřovat gesty a skřeky. Budou však zbaveni jazyka, nástrojů, ohně, umění, náboženství, vlády a všech dalších rysů života odlišujících lidi od zvířat.

Navzdory všem těmto omezením budou tyto děti vytvářet zvířecí společenství. Otázkou však zůstává, budou-li schopny vytvořit i kulturu.

Instinktivní chování

Mnoho živočichů, například hmyzu nebo ptáků, má podobně jako lidé organizovaný sociální život. V mravenčím společenství existuje přesně vymezená dělba práce mezi trubce, dělníky, bojovníky, samce, samičky a královnu. Organizované kolonie s obytnými kasárnami a skladovacími prostory pro vajíčka představují obraz velmi uspořádaného společenství. Mravenci jsou ve vzájemné interakci v rámci integrovaného a trvalého souhrnu vztahů. Charakter těchto vztahů je dán genetickou výbavou mravenců. Až dosud je však málo známo, do jaké míry je jejich chování naučeno od dospělých mravenců. Přestože se mravenci líhnou bez přítomnosti dospělých jedinců, nově reprodukováni jedinci v průběhu dospělosti očividně vykazují každý aspekt sociálního života, který je charakteristický pro jejich druh po nesčetné generace.

Také chování jiných živočišných druhů je vysoce sociální a předpokládá komunikaci uvnitř společnosti. Von Frisch a řada dalších vědců s velkou pečlivostí studovali včely a došli k fascinujícím zjištěním. Samička „zvěď“, která hledá sladké, opyluje rostliny a vrací se okamžitě k úlu. Následuje tanec, ve kterém zobrazí přímou cestu ke zdroji. Kroužením na obě strany a rychlostí přímého letu vyznačuje přibližnou vzdálenost zásoby a nakonec pachem pylu předává informaci o potenciální sladkosti medu. Dělnice, stojící v průběhu tance v pozadí, převzímou zprávu a slétnou se na správném místě – ovšem až po šeskrát opakovaném sledovaném tanci.

Tento fascinující tanec včel zdůrazňuje význam komunikace pro život ve skupinách, ale nepředstavuje kulturní chování.⁶⁾

Protokultura mezi opicemi

Někteří sociální živočichové – nejen tedy lidé – vykazují naučené chování. Opice a lidoopi dokáží vyřešit řadu problémů, které jim experimentátoři předložili. Šimpanzi projevují značnou inteligenci a vynalézavost a navíc se mohou učit jeden od druhého napodobou.

⁴⁾ DOBZHANSKY T., *Mankind Evolving: The Evolution of the Human Species*, New Haven 1962, s.204–205

⁵⁾ ALLAND A., *Evolution and Human Behavior*, New York 1967, s.148–150

⁶⁾ VON FRISCH K., *Dialects in the Language of the Bees*, Scientific American, August 1962, s.3; *Decoding the Language of the Bees*, Science, August 32, 1974, s.663–668

GOULD J.L., *Honey Bee Recruitment: The Dance-Language Controversy*, Science, August 29, 1975, s.685–693

Když například jeden pokusný lidoop zjistil, že náhodným pohybem zarazil tyč do potravy a může ji zvednout z nedostupného místa, vzrušeným brebentěním upozornil ostatní, kteří brzy začali hledat hole. Zakřivení hole, které není pro splnění daného úkolu zcela optimální, a stává se tak překážkou, vyvolá zlost a nezáměr. Jiný lidoop objevil, že rozhazování chleba mimo vlastní klec může nalákat neopatrná kuřata, která potom tyčí zabije. Zabíjení kuřat se poté stává běžným „sportem“ celé skupiny. Alarmující kdákání dospělých slepic je přitom vítaným obohacením této opičí zábavy. Když se tento trik rozšíří mezi skupinou, má nějaký čas všechny vlastnosti zvyku, který však po několika dnech či týdnech upadá v zapomenutí.

Některé polodivoké japonské opice zase dokazují, že základní objevy jsou sdělovány uvnitř skupiny a stávají se trvalými. Pozorování kolonií japonských opic například odhalilo, že každá tlupa má své charakteristické potravinové předsudky.

Například „opice z Mino Ravine znají způsob, jak rukama odstranit hlínu z kořenů, aby se dostaly k potravě...kdežto jiné opice (stejněho druhu) žijící v Takasaky tyto znalosti naprosto postrádají“.⁷⁾

Potravinové zvyky jsou uvalé i mezi neodstavenými mláďaty opic, které doveudou sebrat potravu, jež jim spadla. Bez příkladu matky ale mláďata stejného druhu toto nedokážou a nejsou schopna nalézt jinou potravu než mléko.⁸⁾

Japonští vědci dále zkoušeli experimentálně zavést do tlup divokých opic nové druhy potravy. Když jim nabídli bonbony, byla dvou až tříletá mláďata první, která je požíla. Dospělí samci, kteří dohlížejí na mláďata, si také brzy zvykli na novou pochoutku, ale ti dospělí jedinci, kteří nepřicházeli s mláďaty příliš do styku, se to naučili až mnohem později.

V jiné tlupě bylo zase zavedeno požívání pšenice prostřednictvím dospělého samce. Jeho příklad byl následován jako inovace „šéfa“ a pak jej schválila „vůdčí samice“, která tento postup dále přenesla na své potomky. Během čtyř hodin byla pšenice vhodná a přijatelná pro celou skupinu. Oproti tomu pouze polovina členů druhé tlupy akceptovala trvale bonbony, které se naučili jíst po vzoru mláďat.⁹⁾

Počátky kulturního vlivu jsou zřetelné u subhumánních primátů. Zatím však očividně postrádají schopnosti, které by jim umožnily vyjádřit zážitek symbolicky jako zkušenost, nebo si pamatovat naučené chování tak dlouho, aby je bylo možné předávat po delší časový úsek.

⁷⁾ KAWAMURA S., The proces of Sub-culture Propagation among Japanese Macaques, In: SOUTHWICK C.H.ed., Primate Social Behavior, Princeton 1963, s.83-84

⁸⁾ Tamtéž

⁹⁾ Tamtéž s.85-88

Prvky kultury

Kultury zahrnují normy chování. Normy mohou být klasifikovány vzhledem k šíři použitelnosti pro členy společnosti jako *univerzální, alternativní a speciální*.

Normy chování a vzorce

Lidské chování je organizováno a má své vzorce. To znamená, že není náhodné, nýbrž pravidelné a konzistentní. Z analytických důvodů dávají společenští vědci přednost pojmu *norma* před mnohem populárnějším výrazem *zvyk*.

Pokud je to možné, měly by analýzy sociálního chování mít statistický základ. Antropologická zkušenost ale ukázala, že provádět přísně statistické výzkumy chování není často možné. Z tohoto důvodu antropologové obvykle při popisu norem uvádějí modální (nejčastější) formy chování. Jen zcela vzácně skutečně počítají a měří veškeré chování za určité období a docházejí k aritmeticky přesnému rozložení dat. Uvedená přesnost je v ideální rovině žádoucí, ale v konkrétní situaci je buď nemožná, nebo nepraktická. Někdy nelze pozorovat veškeré chování proto, že postupně vymizelo, nebo že může probíhat skrytě, anebo že terénní pracovník nemohl být přítomen průběhu události.

Univerzálie, alternativy a zvláštnosti

Normy, které se vztahují na všechny členy společnosti, jako například používání příborů v západních společnostech, jsou považovány za *univerzálie*. Jakkoli se mohou některé druhy chování vyžadovat od každého, dovoluje většina kultur do určité míry volbu pro specifické situace. Tyto normy jsou známy jako *alternativy*. Tak například bojovník kmene Čejenů mohl volit mezi lukem, kopím nebo kyjem.

Chování omezená na dílčí podskupiny, jako jsou obvyklá tabu šamanů kmene nebo účesy vdaných žen, představují *zvláštní* normy. Tento typ norem typických pro určitou skupinu mohou ostatní členové společnosti znát, ale nepoužívají ho, protože jim není určen. Mnoho dospělých Američanů zná skautský pozdrav, ale po opuštění této organizace ho přestanou jako pozdrav používat. V komplexní společnosti zůstává většina těchto norem většině neznáma. Je to možná způsobeno tím, že tyto normy vyžadují jedinečné vlohy, přísný způsob přípravy, anebo jsou založeny na tajných znalostech malé skupiny. To ve svých důsledcích vede k tomu, že žádný jedinec nemůže nikdy získat nebo demonstrovat všechny prvky kultury.¹⁰⁾

Z výše uvedeného pak vyplývá odpověď na často kladenou otázku: „Jak můžete hovořit o americké kultuře, když existují takové rozdíly mezi kulturou newyorčanů a horalů z Kentucky? Mezi Italy z Manhattanu a Skandinávci z Min-

¹⁰⁾ Analytické pojmy *univerzálie, alternativy a zvláštnosti* byly do antropologie uvedeny Ralphem Lintonem (1893-1953) v knize *The Study of Man*, New York 1936

nesoty? Mezi Yankeyi z Vermontu a Španěly z Nového Mexika?“ Společné normy sdílené Američany jsou pojítky a integrujícími prvky americké kultury a společnosti. Zvláštnosti různých regionálních skupin a socioekonomických tříd tvoří vnitřně diferencující prvky, o kterých se souhrnně hovoří jako o subkulturách.

V žádné analýze společnosti a její kultury se z důvodů přesnosti a srozumitelnosti nesmějí zobecňovat normy podskupiny na celou společnost, pokud ovšem pro ni nejsou charakteristické.

Kultura jako konstrukt nebo skutečnost

Existují kultury skutečně, nebo jsou pouze představou společenských vědců? Odpověď do jisté míry závisí na rozdílu mezi pozorovatelným chováním, standardech, které je řídí, a antropologovým popisem toho, co viděl a slyšel.

Kulturní konstrukt

Kultury se neustále mění. Přesto v antropologii studujeme společnost v terénu a potom napíšeme monografii popisující její kulturu. Hlavní rysy chování tak zachycujeme, jako by byly statické. Jako by událost byla zaznamenána rychlou kamerou jako momentka. Získáme tak hlavní kontury děje zmrazeného ve tvar, který Linton označil jako *kulturní konstrukt*.¹¹⁾ Je to výklad, který zahrnuje popisy modálního chování, ve kterých každý druh představuje ve skutečnosti škálu chování vytvářenou členy dané společnosti.

Skutečná kultura

Je nutné si uvědomit, že to, čím se v antropologii zabýváme, je spíše zmíněný *kulturní konstrukt* nežli *skutečná kultura*. Kulturní konstrukt prezentuje skutečnou kulturu s přesností odpovídající stavu vědecké metodologie.

Skutečná kultura je to, co si všichni členové společnosti myslí a co dělají v celkovém úhrnu svého žití. Skutečná kultura nicméně nemůže být nikým vnímána ve své úplnosti. Lze ji pouze částečně přijmout tak, jak je formulována a překládána do srozumitelných výrazů antropology, filozofy nebo spisovatelů. Zde je také zdroj tak velkých rozdílů v popisech totožných společností a kultur u různých autorů. Skutečnost nikdy nepoznáváme nezprostředkovaně, neboť je vždy korigována předchozími zkušenostmi a znalostmi.

Ideální kultura

Ideální kulturu tvoří lidmi verbálně manifestované standardy chování, které mohou, ale nemusí být do chování samotného přeneseny. Ideální normy jsou obecně prezentovány ve výročích, které vyjadřují, co je pro skupinu dobré,

¹¹⁾ LINTON R., *The Cultural Background of Personality*, New York 1945, s.43–46

a jsou často porušovány, pokud osobní zájmy vyžadují jiný způsob jednání nebo když skryté či neurčené hodnoty stimulují zcela opačné chování.

Vynikající příklad střetu osobních a veřejných zájmů lze nalézt u Malinowského v jeho popisu incestů mezi obyvateli Trobrinadských ostrovů:

„*Domorodci se děsí představu porušení příkazů exogamie, a... věří, že klanový incest bude mít za následek bolesti, nemoci a dokonce smrt... (ale) z pohledu domorodého libertina je porušení těchto pravidel opravdu zajímavou a přitažlivou formou erotické zkušenosti. Většina mých domorodých informátorů nejen připouští tento přestupek, ale dokonce se jím chlubí... a mám mnoho prokazatelných případů ve svých záznamech.*“¹²⁾

Trobriandští domorodci situaci zvládají, pokud vše udrží v tajnosti bez skandálu a využijí ochranné magické rituály.

Není nutné diskutovat o existujících rozdílech mezi našimi ideály o demokracii a praxí, která je neguje. Právě z důvodů takových vždy přítomných rozdílů mezi ideálem a realitou se společenské vědy nemohou spoléhat na výpověď jednotlivce jako na platný důkaz skutečných norem chování.

Vztah společnosti ke kultuře

Společnost a kultura nejsou totožné. Lidskou společnost tvoří lidé; kulturu tvoří chování lidí, pravidla tohoto chování a kulturní artefakty. Můžeme říci, že jedinec patří do společnosti, ale bylo by nesprávné tvrdit, že patří do určité kultury; lidé kulturu manifestují.

Definice společnosti

Přestože se společnost skládá z jednotlivých lidí, je něčím více než jejich souhrnem. Je to populace nebo skupina jedinců spojených určitým společným principem nebo principy.

Společnost obývá určitý definovatelný prostor, teritoriálně vymezený, i když ne nutně jasně ohraničený. Její členové jsou ve vzájemné interakci prostřednictvím sítě vztahů. Přestože mohou mít mnoho kontaktů se členy jiných společností, většina jejich aktivit probíhá uvnitř komunity. Jejich vztahy navíc nejsou náhodné. Řídí se jistými vzorci a naučenými normami a přesvědčením, které se v jistém směru odlišují od praxe jiných společností. Stručně řečeno, vzorce vztahů ve společnosti jsou distinktivní, kulturně definované a limitované. Navíc členové společnosti jsou také spojeni společnou symbolickou prezentací. Mluví společným jazykem, jakkoli zde může existovat široká rozmanitost dialektů. Jsou emocionálně vtahováni do svého druhu společného vědomí prostřednictvím společných životních zkušeností, mýtů, rituálů a ostatních symbolických ztotožnění: oděvů, ornamentů a jídel. Zjištění, jak neuvěřitelně složité, imaginativní a efektivní mohou být symbolické systémy v moderních i v takzva-

¹²⁾ MALINOWSKI B., *Crime and Custom in Savage Society*, New York 1926, s.78–89

ných primitivních kulturách, trvale těší a přitahuje i ty nejlépe informované antropology.

V souhrnu je lidská společnost: 1. populace identifikovatelná v prostoru, 2. vzájemně se ovlivňující v ohnisku sítě vztahů, 3. které jsou kulturně strukturovány a vymezeny, 4. v jistém ohledu odlišující se od jiných kultur, 5. jednotně působící společnou symbolickou prezentací.

Kultura jako adaptační mechanismus

Kultura jako zvláštní soubor rozmanitých pravidel a chování lidem pomáhá v přizpůsobování fyzického a sociálního prostředí jejich životu. Používáním kultury jako adaptačního mechanismu celé generace průběžně s úspěchem přizpůsobovaly své chování měnícím se poměrům. Kulturní antropologové a archeologové svými studiemi o dávných a moderních společnostech různého stupně komplexnosti zjistili, že skupiny lidí formulovali své ideje a způsoby tak, aby maximálně využívaly své prostředí. Jak uvádí Cohen:

„Každá kultura je zvláštním případem adaptačního procesu, komplexu způsobů, jejichž prostřednictvím lidé efektivně využívají svůj energetický potenciál. Proto musí být kultura definována především v rámci energetických zdrojů a jejich sociálních korelací.

Každá kultura může být chápána jako adaptační strategie a každá představuje jedinečný sociální způsob získávání energie z přirozeného životního prostředí. Každý energetický systém vyžaduje odpovídající organizaci společenských vztahů; žádný energetický systém nemůže být efektivní v lidské společnosti bez skupin lidí určených pro jeho využívání.“¹³⁾

Změna v kultuře vyžaduje rozhodovací proces a dohodu ve skupině, nebo části skupiny ve vztahu k zavedení změny předtím, než začne adaptace.

„Jelikož všechny produkční činnosti ve všech společnostech na všech úrovních adaptace probíhají ve skupinách, organizovaně, systematicky a predikovatelně, spočívají všechny tyto aktivity na nutných rozhodnutích o umístění, užití a rozdělení energie.

A podobně jsou nezbytná rozhodnutí o zařazení lidí do těchto činností (dělba a organizace práce) a o rozdělení příjmů (o kritériích, podle kterých každá osoba, rodina a domácnost získá podíl ze společenského produktu).“¹⁴⁾

Tvorba rozhodnutí a jejich realizace jsou tedy hlavními rysy každé adaptace. Kultura se mění v důsledku změn životního prostředí, včetně změn provedených lidmi. Hodnoty, způsoby poznávání a osobnostní charakteristiky jsou podstatnými aspekty lidského prostředí.

Jak jsme již konstatovali, kultury se vyvíjejí v neustálém procesu adaptace a mění se podmínky. V každém okamžiku své existence daná kultura poskytuje soubor odpovědí na problémy individuálního i skupinového života, se kterými se členové společnosti setkávají. Jedním z imperativů života je jeho zachování a všechny biologické formy jsou uzpůsobeny tak, že nezbytný počet jedinců žije po dobu nutnou k reprodukci další generace. Proto mají žijící druhy zabudova-

¹³⁾ COHEN Y., Man in Adaptation: The Cultural Present, Chicago 1968 s.42

¹⁴⁾ Tamtéž, s.47

ný instinkt přežití, který odpovídá zkušenostem z jejich minulého prostředí. Kultury se také v jistém smyslu skládají z řady způsobů uspokojování potřeb nezbytných k přežití jednotlivce. Stablní vztahy ve skupině a ve společnosti jsou při prodloužené závislosti dítěte na rodičích předpokladem k zajištění kontinuity našeho druhu. Kultury poskytují svým členům cesty k získávání potravy a zdrojů energie, způsoby rozdělování ohně a výroby nástrojů, obrany, podobu mezilidských vztahů, léčení nemocí a uspokojování jejich touhy po mimořádných činech.

Pokud mají společnosti přežít, musí prostřednictvím své kultury nepřetržitě uspokojovat své potřeby. Tento imperativ, který byl definován jako „funkční předpoklad přežití a kontinuity“, Bennett a Tumin rozpracovali do následujících šesti předpokladů:

„1. udržování biologické funkčnosti členů skupiny; 2. reprodukce nových členů skupiny; 3. socializace nových členů skupiny na funkční dospělé; 4. výroba a distribuce životně nutných produktů a služeb; 5. udržování řádu uvnitř skupiny a mezi skupinou a okolím; 6. definování smyslu života a udržování motivací a závazků v činnostech nezbytných pro přežití“.¹⁵⁾

Každý kulturní systém proto zahrnuje způsoby získávání potravy, přístřeší a udržení zdraví, způsoby organizování sexuálních vztahů, enkulturaci jedinců, udržování ekonomiky, technologie, obchodu, vlády, zákonů a obrany, vedení války a poskytování smysluplného světového a náboženského názoru. Kulturní komplexy, které se vyvíjejí ve vztahu k základním zájmům společenského života, se nazývají instituce. Například instituce, které se týkají existenčních činností, produkce a distribuce výrobků, se označují jako ekonomické instituce; jiné, které se orientují na sex, reprodukci a rodinné vztahy, se nazývají příbuzenské instituce. Avšak nestačí, když lidé pouze vědí, co a jak mají dělat. Je také nutné, aby nacházeli ve své činnosti uspokojení. Lidské bytosti musí chtít jíst, pít a navazovat sexuální vztahy. Motivace je v této rovině natolik přirozená, že společností nemají velké problémy s donucováním svých členů k plnění jejich povinností. Nicméně ocenění za reprodukci a enkulturaci dětí je natolik nepřímé, že vyžaduje adekvátní kulturní opatření. Také organizace práce je automatickým živočišným instinktem při nedostatku potravy. Jestliže však mají být lidé přinuceni k práci uspokojující sekundární a odvozené potřeby ve smyslu sebeuspokojení a sociální povinnosti, musí existovat zvláštní formy sociální odměny. Každá společnost se musí naučit získávat a zabezpečovat tyto odměny, které udržují lidi při práci.

Kultury se liší v užitečnosti institucionálních prostředků, které zajišťují společnosti přežití. Chování, která jsou málo účinná, nebo zcela neefektivní při naplňování požadavku „funkčních předpokladů“, snižují efektivnost a schopnost přežití společností. I když nás teorie kulturního relativismu učí, že každý zvyk

¹⁵⁾ BENNET J. W. – TUMIN M.M., Social Life, Structure and Function: An Introductory General Sociology, New York 1948, s.45–59

nebo jeho užívání jsou platné jen v rámci svého kulturního kontextu a neměly by být posuzovány v morální rovině jako dobré, nebo špatné, zůstává skutečností, že některé normy nebo zvyky mohou jednotlivcům či společenským cílům sloužit efektivněji. Například jestliže mezi členy společnosti převládne názor, že sex je neřest, skončí to celibátem. Společnost pak brzy zanikne, neboť zmíněný bod č. 2, týkající se reprodukce členů skupiny, nebude splněn.

Závěrem je možné konstatovat, že ze všech funkcí, které kultura plní, největší obsah humanity v sobě obsahuje kulturní funkce vymezující smysl života a udržující motivaci pro jeho zachování. Lidstvo hledá motivaci pro individuální činnost, která vytváří vazbu na život a společnost a pomáhá odpovídat na otázku: „Co je to vše kolem?“

Shrnutí

Kultura je ve své podstatě lidský jev. Ostatní živočichové jsou schopni jistého sociálního chování, ale pouze lidé vytvářejí a používají symbolickou konceptualizaci (podstatu kultury) důkladným, systematickým a nepřetržitým způsobem.

Kultura není ani věc, ani jasná entita. Přesto je možné ji uchopit jako existující a význačnou skutečnost. Tato skutečnost je vyjádřena v individuálním chování, které překračuje jednotlivce, neboť kultura existuje před jeho narozením a trvá i po jeho smrti. Netvoří ji pouze veškeré naučené chování manifestované členy společnosti, ale také pravidla nebo pokyny *pro* chování členů společnosti. Obecnými atributy veškeré kultury jsou přitom jazyk a symbolizace.

Antropologie ukazuje široké rozpětí chování, jehož jsou lidé prokazatelně schopni. Přesto by žádná společnost nemohla existovat, pokud by její členové byli ve všech svých projevech chování zcela svobodní. Některé formy chování jsou totiž protikladné a neslučitelné. Navíc by neomezená varieta možných způsobů jednání učinila chování tak nepředvídatelným, že by se sociální situace staly chaotickými. Zavedení standardizovaného chování se tak stává sociálním imperativem, který je nezbytný k organizaci činnosti lidí. Proto jsou kultury selektivní a limitující a kulturní normy vnitřně konzistentní a integrované.

Prvky kultury rozlišujeme na *univerzální, alternativní a zvláštní*. Prvky kultury jsou funkční tím, že každá jejich složka má tendenci být ve vztahu k ostatním takovým způsobem, který přispívá k činnosti kultury jako celku. Různé způsoby uspořádání jednotlivých kulturních prvků do vzájemných vztahů vtiskují každé kultuře její konfiguraci.

Z antropologického hlediska je pojem kultura *konstrukt* abstrahovaný ze *skutečné kultury*, která sama může být vnímána pouze parciálně. *Ideální kultura* zahrnuje lidmi vymezené standardy chování, o kterých jsou přesvědčeni, že by měly převládat.

Pojmy společnost a kultura nelze směřovat. Společnost tvoří lidé: populace obývající konkrétní prostor. Vztahy mezi jejími členy jsou utvářeny prostřednic-

tím kulturních vzorů, které je odlišují od jiných společností a její příslušníci jsou citově spjatí společně sdílenou jazykovou a další symbolickou prezentací. Kultura se skládá ze souborů umožňujících řešení problémů; je to hlavní prostředek adaptace užívaný lidstvem. Pokud má společnost přežít, pak její kultura musí uspokojovat určité základní funkční požadavky, zahrnující rozhodovací procesy a posilující účinnou adaptační strategii ve vztahu k životnímu prostředí.

RUTH BENEDICTOVÁ

Růst kultury¹⁾

Všechny knihy nazvané *Pokrok, Dějiny civilizace, Růst Spojených států, Moderní peněžnictví* či *Moderní válečnictví* pojednávají o určitém aspektu růstu kultury. Uvádíme-li podobné náměty, jsou pro nás všechny součástí slavných dějin, ať už jde o staré Řecko, či dnešní Iowu. O růstu kultury získáváme vědomosti dokonce i tehdy, čteme-li o tom, jak Římané zpustošili Řecko, nebo jak Gótové zničili Řím. Neboť zkáza a růst spolu souvisí. Jak kultura narůstá, současně i ničí, a tím, že ničí, dochází k novému růstu.

Dějiny lidského rodu jsou úžasným příběhem pokroku. Archeologové nás učí, jak si lidé po tisíce let vyráběli stejné nástroje z pazourků tím, že opravovali kámen o kámen, jak se ukrývali v jeskyních a halili se do kožešin, aby se zahřáli. Jen málo rodin mohlo tehdy žít pohromadě, protože každý dospělý muž musel vycházet na lov divoké zvěře, aby obstaral potravu pro ženy a děti. Dary přírody mohl přijímat jen v takové podobě, v jaké je nacházel; nedovedl je ještě rozhojňovat. Teprve po uplynutí mnoha tisíc let objevili jeho potomci, že rostliny se dají sít, pěstovat a sklízet a že zvířata mohou zdomácnět.

Lidský rod je mezi všemi živočišnými rody zcela jedinečný a vyznačuje se pokrokem, jehož dosáhl od dávných časů až po současnost. Jedině člověk si soustavně obohacuje život tím, že stále něco vynalézá a ustavičně se učí. Dosáhl-li až neuvěřitelného růstu kultury, je to velký pokrok, jakého nedocílil žádný z ostatních savců. Zkoumáme-li růst kultury v lidské historii, zkoumáme současně předpoklady, které umožnily člověku vyniknout nad přírodou. Příslušníci lidské společnosti se mohou po právu chlubit jen jedním – svou nevyčerpatelnou schopností objevovat a učit se. Dovedou se učit nejen jako ostatní savci napodobováním a individuální zkušeností, ale i zkušeností, kterou dnešní generaci předaly tisíce dávno již zemřelých a zmizelých předchůdců.

¹⁾ BENEDICT R., The Growth of Culture, In: SHAPIRO H.L.ed., Man, Culture, and Society, Oxford University Press, New York 1971, s.223–236

Růst kultury v dějinách lidstva vytvořil lidskému rodu prostředí docela jiné, než mu poskytuje příroda. Člověk sbíral divoce rostoucí traviny a vypěstoval z nich pšenici, ječmen a kukuřici, plodiny tak úrodné, že stačí uživit jeho velká města. I docela primitivní lidé, kteří ještě nedovedli psát a neměli žádné školy, zbudovali na horských svazích terasy, aby tu pěstovali rýži či obilí, a zavodňovali je tak, že zavedli vodu do oblasti, kde nikdy dostatečně nepršelo.

Primitivní kmeny si vynalezly nástroje a naučily se vyrábět hliněné nádoby a košíky. Sestrojily důmynské pasti a návnady na ryby, aby si snadněji získaly potravu. Vyrobity si hudební nástroje, aby potěšily své smysly, a přímo hýřily dovedností na nádherných předmětech. Mezi všechna lidská pokolení rozšířily v svůj svět lidských bytostí, které poznaly a spatřily, a zahrnuly do něj i duchy a bohy, k nimž se obracely o pomoc.

Počátky lidstva

Tato dlouhá historie lidské tvořivosti vyjádřená růstem kultury začíná před dávnými časy, kdy se prvně objevily lidské druhy. Dnes se nám zdá, že člověk doby kamenné žil na nesmírně ubohé kulturní úrovni, protože jsme ho sami daleko předčili. A přece zahájil tento člověk proces zřejmého polidšťování, neboť učinil významné vynálezy a předal je dalším pokolením. Uprostřed doby kamenné si například osvojil oheň. Nikdo snad nikdy nepochopí, co přimělo ty muže a ženy, že začali užívat síly dosud tak děsivé a ničivé. A co je asi vedlo k tomu, že vařili nad ohněm vodu? Sotva přece v přírodě viděli, že by se někde vařila voda. A jak asi přišli na to, že budou-li o sebe třít dva kusy dřeva, vykřešou z nich oheň? Ať tomu bylo jakkoli, člověk už v polovině doby kamenné v Evropě nejenže tyto věci znal, ale osvojil si je jako součást kultury, předávané dalším generacím. Naučil se všemožným způsobem rozdělovat a udržovat oheň a dovedl se jím zahřát, když mu byla zima, uvařit si na něm a konzervovat jím potravu. Bylo to poznání takového dosahu, že předurčilo člověka, aby šel i nadále cestou velkého objevitele.

Snad ještě významnější však bylo postupné objevení řeči. Díky ní se člověk naučil dělit věci kolem sebe do různých kategorií a tříd, díky ní si vytvořil slovesa a naučil se jimi vyjadřovat, co tyto věci dělají a co se s nimi děje. Na samém počátku měl vznik řeči ještě jeden důsledek – dlouhodobý, pomalý vývoj svalů užívaných při artikulaci. Člověk rané doby kamenné měl jazykové svaly mnohem méně specializované, což mu nesporně při řeči vadilo. Nikdy se nedovíme, kdy se lidská řeč stala jednotnou soustavou symbolů, ale určitě to byl proces dlouhý a pomalý. Dnes však již neexistuje jediný kmen, byt by byl v materiální kultuře sebechudší, který by neměl svou vlastní složitou řeč a slovník s výrazy pro zcela jemné významové odstíny.

Člověk doby kamenné byl zvláště pozoruhodný tím, jak uměl vyrábět nástroje z pazourků. Opracováním křehkého kamene dovedl vytvářet nástroje a zbraně.

V různých oblastech a různých dobách si tento člověk dovedl vyrobit rozličné nástroje nejrůznějšího druhu. Ty však mívaly v každé oblasti tak standardizované tvary, že jen odborníci dokáží v muzeu určit, z kterého období a z jaké oblasti určitý pazourek pochází. Jejich neměnnost, přetrvávající celá staletí, nám sice připomíná neměnný tvar hnízda, jaké si staví červenka nebo vrána, avšak v tomto případě to není neměnnost instinktivní, ale naučená. V dobách tak dávných si lidská pokolení jistě předávala základní poznatky tím, že lidé učili další generaci, co sami získali zkušeností. Jakmile se člověk něčemu naučil, dovedl již novou techniku předávat dále.

Člověk doby kamenné zahájil proces, jímž si lidstvo vytvořilo kulturní prostředí. Z jeho díla se dochovalo jen to, co vytvořil z trvanlivého materiálu, a proto dnes nevíme, co vymyslel ve svém společenském uspořádání, jaké si vytvořil manželské zákony a pravidla, jaké náboženství a jaké lidové umění. Možná, že vytvořil mnoho, a možná také, že podivuhodně málo. Víme však, že tím, jak začal užívat oheň, řeč a nástroje z pazourků, osvojil si jedinečné lidské metody vynalézání a učení. A od té doby až dodnes kráčí člověk touto cestou.

Překážky při osvojování nových poznatků

Růst kultury zdaleka nebyl tak souvislý a cílevědomý, jak si často představujeme, mluvíme-li o pokroku. Naše pojetí pokroku odpovídá spíš kulturním vynálezům neklidného současného člověka, který usiluje o stále zdokonalování. V moderním světě si dokážeme za jedinou generaci osvojit znalosti o automobilu, letadle, telefonu, rádiu či technice hromadné tovární výroby a naučíme se s nimi zacházet. Rozhodně se nemodlíme: „Bože, učiň, abychom byli stejní jako naši otcové.“

I v peněžnictví a umění ponecháváme volné pole novým myšlenkám a díváme se spíš do budoucna než do minulosti. Mluvíme-li o pokroku, snadno podléháme představě, jako by člověk vždy šel za novou myšlenkou či novým vynálezem a osvojil si je, kdykoli se s nimi setkal.

Dějiny se však jen hemží případy prostých objevů, které byly docela nasnadě, ale nikdo na ně nepřišel, i když by byly lidské kultuře nesmírně prospěly. Nutnost ještě nutně nemusí být matkou poznání. Téměř v celé Evropě a Asii znali lidé kolo již v době bronzové. Užívali je připojené k vozům, jako rumpálu při vyzdvihování těžkých břemen nebo jako hrnčířského kruhu při výrobě hliněných nádob. V Severní a Jižní Americe však zůstávalo kolo ve všech předkolombovských kulturách neznámé a objevovalo se pouze jako hračka. Dokonce i v Peru, kde se stavěly obrovské chrámy z balvanů, které vážily i deset tun, se tyto těžké kvádry vyzdvihovaly ze země, převážely a vytahovaly do budovaných staveb bez jakékoli pomoci kola.

Zavedení nuly je dalším zdánlivě prostým objevem, který nečinili ani klasičtí řečtí matematikové, ani římstí stavitelé. Kromě použití symbolu pro nic lze užít

symbolu nuly i tak, že může mít hodnotu 1, 10, 100 či 1000. Tento symbol umožňuje užít i několika málo symbolů, které vyjadřují hodnoty tak rozdílné, jako je například 129 nebo 921. Bez tohoto objevu by se nedala čísla počítat ani odečítat tak, že by se psala pod sebe, a násobení i dělení by bylo mnohem obtížnější. Římané se museli pokoušet dělit CCCLVIII číslem XXIV, což bylo nesmírně komplikované. Nulu však neobjevili první Egypťané, Řekové ani Římané, ale indiáni Mayové z Yucatanu. Je známo, že užívali znaku pro nulu a postupné hodnoty čísel již v době Kristova narození. Zcela nezávisle na nich dospěli k tomuto objevu o pět či sedm století později Hindové. Ve středověké Evropě se začalo nulu užívat teprve postupně a byla známa jako pojem arabský, protože ji tu zavedli Arabové.

Nutnost nejenže není vždycky matkou poznání, ale nesmíme navíc ani předpokládat, že každý národ ochotně vždy převezme nové vynálezy či objevy, k nimž dospěly národy ostatní. V Evropě a Asii byla technika zpracování bronzů známa již asi dva tisíce let předtím, než se tu začala zpracovávat železná ruda, ale i když už se lidé naučili slévat a kout železo, zůstával ještě po staletí jejich oblíbeným kovem bronz. Byl hezčí na pohled, i když se nehodil již tak dobře k výrobě nástrojů. A přece byl všude kolem dostatek železné rudy, která se snadno zpracovávala v železo, a nástroje ze železa se dají vyrábět i v malých primitivních slévárnkách pod širým nebem, jak to dnes vidíme u afrických kmenů.

V dnešním světě pokračují často přírodní kmeny ve svých starých lopotných zvycích, i když se setkávají s jinými přírodními národy, které si určitý technologický problém obdivuhodně vyřešily.

Čukčové, kočovný kmen pastevců sobů z východní Sibiře, obchodují již dlouho s eskymáckými kmeny, které si stavějí obydlí ze sněhu. Jsou to obloukovitě klenuté stavby, při jejichž budování se vyřezávají nožem kvádry tuhého sněhu a kladou na sebe v mírném vnitřním sklonu, až poslední z kvádrů oblouk uzavře. Potřebuje-li člověk útočiště, sám si takovou stavbu zbuduje za půl hodiny, a je-li třeba se nakrátko v zimě usadit, postaví si kmen spojenými silami několik takových navzájem spojených obydlí. Dají se vytápět lampičkami na tulení tuk a jejich obyvatelé se v nich zahřejí i uprostřed arktické zimy. Avšak Čukčové si nadále stavějí své velké kožené stany a uvnitř každého ještě jeden menší kožený stan, v němž přespávají. Každé ráno musí ze stanu vytlouci námrazu, protože na nich zamrzá vlhký dech a pot, a kdyby se námraza na stanech nechala, kůže by popraskala. Denně takové stany vyklepávat je nesmírně vyčerpávající a navíc pak tvoří stany obrovské balíky, které se těžko převážejí a na novém místě se musí pracně vztýčovat. A přece nepřejali Čukčové od Eskymáků jejich sněhové stavby, ať už se s koženými stany v Arktidě sebevíc natrápí.

Musíme se však na tento obraz podívat i z druhé strany. Čukčové jsou pastevcí sobů. Zbohatli jejich chovem a pěstováním, zapřahají si soby do saní. Eskymáci se však sobího chovu nikdy neujali. Na americké pevnině lze získat množství sobů karibu, kteří žijí v neúrodných oblastech a jistě by mohli stejně zdomácnět jako sibiřští sobi, a přece tu nikdy nezdomácněli. Američtí indiáni ani Eskymáci ten-

to poznatek nepřejali, i když se k nim přes Beringovu úžinu dostalo mnoho jiných kulturních vynálezů.

I v moderní civilizaci, kde se pyšníme svými organizačními schopnostmi, se každý národ uzavírá před některými existujícími znalostmi. Dalo by se předpokládat, že ve vyspělých civilizacích, kde je tak důležité počítání a měření, jako je tomu dnes nesporně v Evropě a ve Spojených státech, přijmou všechny národy systém nejhodnějších jednotek. Metrický systém umožňuje, že celek se dá násobit nejprve deseti, ale i sty a tisíci, lze ho použít k měření objemu, délky i váhy a dají se jím rovněž počítat peníze. Ve Francii se decimální systém užívá ke všem početním i měřicím úkonům. Ve Spojených státech jím počítáme peníze, ale ne už objem, délku a váhu. V Anglii se jím nepočítají dokonce ani peníze a metrický systém se neuplatňuje ani k měření délky, ani váhy, ani objemu.

Růst kultury proto za sebou nemá zdaleka takovou historii, jak by si ji představoval badatel, který ji studuje z knih ve své pracovně. Nedá se rekonstruovat podle žádné logiky ani úsudku. Často se stalo, že nedošlo k docela očividnému a prostému objevu, anebo že nebyl takový objev přejat, i když by to logicky bývalo velice zapotřebí. Jindy zas byly v nejprostší primitivní společnosti objeveny věci nesmírně složité. To neplatí jen pro technologii. Platí to i pro společenské uspořádání, pro právní systém, náboženství a lidovou filozofii. Abychom porozuměli růstu kultury ze všech těchto aspektů, musíme podrobněji popsat, jak poplatní jsou časem všichni lidé určitému prostředí, které si sami vytvořili svými vlastními kulturními tvůrky a zásahy.

Jakmile si některá společnost osvojí řízení podle určitých kulturních zvyklostí, padnou jí tyto zvyky jako dlouho nošené rukavice. Jejich vliv sahá velice hluboko, neboť všechny představy, co je správné a co špatné, všechny sklony k lidským touhám a vášním jsou u těchto lidí nedílnou součástí jejich celého pojetí kultury. Na jiné zvyky, jimiž žijí jiní lidé, pak někdy reagují zcela bez zájmu, nebo alespoň bez pochopení. U civilizovaných lidí se to často projevuje podceňováním „cizích zvyků“, zachováváním bílých míst tam, kde jde o nejmilovanější zvyky jiného národa. Mezi přírodními národy je tento zájem o „pokrok“ již zcela příslovečný. Většinou však k tomu tyto národy mají svůj pádný důvod. Každý přírodní kmen má své vlastní složité kulturní uspořádání, které zabezpečuje jeho členy buď prostřednictvím technologie, či společenskou organizací, anebo formou slavností a obětí bohům. Tito lidé snad touží po některých věcech, které jim poskytuje bílý člověk, třeba po puškách, po korálcích, po whisky nebo po prázdných konzervách, z kterých se dají udělat nože, ale obvykle nevidí v jeho kultuře lepší řešení svých životních problémů, než jim umožňuje jejich vlastní kultura. Často jsou i zcela lhostejní ke kulturním vymoženostem, které by jim mohly uspořít práci. Nezájímá si totiž vůbec neváží svého času a cení si mnohem více „moudrosti“ než výkonnosti. Náš a jejich kulturní systém se tedy posuzuje podle zcela rozdílných ideálů.

Některé primitivní kultury se nedokázaly přizpůsobit styku s bílými lidmi. Když se setkaly s moderní civilizací, zhroutil se celý jejich dosavadní způsob života jako

domeček z karet. Z většiny indiánů ve Spojených státech se stali prostí lidé bez kulturního zázemí. Ve způsobu života bílého člověka nenacházeli nic, co by jim dostatečně vynahradilo jejich starou kulturu. Po příchodu bílého člověka prožily préríjní kmeny nejprve krátký kulturní rozmach, když nadšeně přijaly do svého způsobu života koně, a indiáni ze severozápadního pobřeží prožili skutečnou renesanci dřevorezby, když poznali kov. Ale užší styky jen odhalily obrovskou propast mezi hodnotami bělochů a indiánů. Indiánské kultury nemohly přežít zásah bílého člověka do svých kmenových válečných stezek, do bizonních stád a lososích lovišť, na nichž byly zcela závislé. Zavedení podivných bělošských zvyklostí, jako jsou práce za mzdu, prodeje půdy a soukromého obchodu, rozbilo společenské uspořádání indiánských kmenů, aniž je nahradilo čímkoli, co by jim bylo jen trochu pochopitelné.

Stejně tak nebyl bílý člověk schopen pochopit kulturní hodnoty, jichž si cenili indiáni a které teď byly rozbity a navždy ztraceny. Obě strany zůstávaly stejně slepé ke kulturním ideálům, které byly pro druhou stranu tím nejsamozřejmějším na světě.

Ve všech podobných případech, kdy se západní civilizace setkávají s jinými kulturami, je bílý člověk obvykle přesvědčen o své vyšší inteligenci, protože vlastní nože, pušky, cigarety a kovové nádoby, které prostší lidé nemají. Předpokládá, že kdyby nebyli hloupí, dávno už by si byli tyto věci obstarali, dovedli by i číst, psát a počítat. Zevrubným pozorováním a zkouškami se však ukázalo, že to zdaleka není tak jednoduché. I když přírodní lidé žijí zcela prostým způsobem, nemusí ještě mít nižší inteligenci ani snížené vnímání. V západní civilizaci jsme zdědili kultury, které byly vytvářeny po celé zeměkouli. Všechno, co máme a co víme, patří k našemu společenskému dědictví. Prostě jsme se do toho zcela náhodou narodili. Je málo pravděpodobné, že by někdo z nás zavedl byt jen jediný kulturní proces. A stejně tak byl i americký indián dědicem své kultury. A navíc měl pravděpodobně větší příležitost než my v naší složité západní civilizaci prospět jako jednotlivec svým způsobem života ke kmenovému způsobu života anebo se ujmout velení v záležitostech důležitých pro jeho lid. Byl se svým způsobem života spokojen, protože se v něm řešily problémy tak, jak se to už od mládí učil a jak tomu rozuměl. Nikdy ho ani nenapadlo, aby zatoužil po věcech, po kterých touží Evropané. Zamýšlel se nad docela jinou, jemu mnohem bližší oblastí činnosti.

Nikdo ještě nevypracoval objektivní měřítko hodnot, podle něhož by se různé kulturní vymoženosti daly označit za lepší, či horší. Západní civilizace je například uspořádána tak, aby svou moc rozšiřovala po celém světě. Jsou však i takové příklady, kdy se kulturní vymoženosti nedají koupit, ani finančně ocenit. Každý národ si váží nejvíce pohnutek a citů, na jaké je zvyklý, a obvykle odsuzuje ty, kdo je neznají. Je zcela správné, že si národy tak váží vlastního způsobu života, ale nepochopení jiných vede k podceňování ostatních kultur.

Vnitřní růst kultury

Protože všechny národy hájí svůj způsob života, lze snadno pochopit, že se jednotlivé kultury obohacovaly a vyvíjely především propracováváním a znásováním svých vlastních nejoblíbenějších zvyklostí. Zvyky, v nichž našli lidé zalíbení, se dál a dál prohlubovaly. Z prostých obchodních obyčejů se tak někdy vyvinuly i velké kmenové obřady. K takovým obřadům patřily potlače („potlatches“) indiánů ze severozápadního pobřeží, kdy se náčelníci snažili překonat náčelníky ostatních kmenů tím, že jim dávali tolik pokrývek a jiných věcí, až jim druhý náčelník nemohl splatit úroky. Kmeny čerpaly hlavní osnovu svého kulturního života z postavení věřitele a dlužníka a propracovaly obřady soustředěné na toto téma tak, až se z potlačů staly systémy složité kulturní celistvosti.

U jiných kmenů patří k nejoblíbenějším zvykům hostit a bavit bohy. Zuňi, kmeny Pueblo – indiáni v jihozápadní části Severní Ameriky – například věří, že duchové jsou nejšťastnější, mohou-li přijít do světa živých a zatančit si. Muži si proto nasazují masky duchů a předvádějí je. Tito indiáni ztělesňují v tanci i svou kukuřici, aby ji potěšili, a vymýšlejí si složité obřady, jimiž vítají po lovu mrtvá těla jelenů. Zdraví a uctívají dokonce i borové větévky, které si pro tyto slavnosti řežou. Zuňiové mají neuvěřitelnou spoustu takto zaměřených obřadů, protože musí vzdávat poctu slunci, duchům deště, duchům zvířat, duchům svých nepřátel a duchům nemocných, aby se uzdravili. Na severozápadním pobřeží i v jihozápadních pueblech stejně jako mnohde jinde byl místní proces kultury spíš pilným navjíváním stále složitějšího a složitějšího vřeten. Avšak vřetenem je pořád ještě svinuto ze starých zvyklostí, které si tito lidé vyvolili a které jsou zcela prosté, i když jsou uzpůsobeny do projevů tak složitých. Hodnotí se však především podle toho, jak jsou těmto kmenům blízké.

Takový vývoj kultury však není výjimkou. Také východní civilizace, čínská nebo indická, se vyvíjely svým způsobem, zcela odlišným od civilizací západních. Jestliže se člověk do určitého způsobu života nenarodí, často mu výsledky cizí kultury připadají přespříliš složité. Dějiny růstu kultury jsou však plny takových přemrštěností, k nimž lidé určitého kmene či národa hluboce přilnuli a jimž zůstali věrní.

Růst kultury v difúzních vlnách

Vedle tohoto vnitřního propracování nejvýznačnějších znalostí se jednotlivé kultury nesmírně rozrostly i tím, že si určité techniky a myšlenky navzájem půjčovaly. Tomuto půjčování se odborně říká difúze kulturních rysů.

Sama západní civilizace je založena na objevech vypůjčených ze všech končin světa. Mnohé z nich učinili lidé na základě zcela prosté kultury, aniž se podíleli na západních tradicích. Abecedu vynalezli Semité z oblasti na sever od Rudého moře a do Řecka a Říma ji přinesli Feničané. Po staletí se pak šířila Evropou

a pronikla i do Asie. Papír a střelný prach vynalezli za dávných časů Číňané. Právý oblouk se svým klíčovým kamenem byl velkým architektonickým objevem v Babylóně ve 13. století před Kristem, ale stará řecká architektura na něm založena není. A v Peru a Střední Americe postavili lidé velkolepé pomníky a chrámy, aniž by o jeho existenci měli tušení. Postupně však přejali babylónský vynález ve staré Etrurii a v Římě, stal se základem gotických chrámů. Později byl obměněn v klenbu a užívá se při stavbě moderních veřejných budov.

Člověk si soustavně rozmnožuje zásoby potravin tím, že vysazuje a pěstuje ovoce a zeleninu, zdomácnělé původně na opačném konci zeměkoule. Káva se začala pěstovat v Habeši, ale dnes ji spojujeme především s Brazílií a Jávou. Hlízy brambor prvně pěstovali a sklízeli jihoameričtí indiáni, například bolivijské indiány jich vypěstovali na 240 odrůd. A přece říkáme světlým bramborám „írské“. Banány dnes dostáváme ze Střední Ameriky, ale poprvé se jejich plané odrůdy začaly pěstovat v jižní Asii; ještě než evropské mořeplavci vypluli na své objevitelské výpravy, polynéské národy je dopravily přes nesmírné prostory Tichého oceánu. V Novém světě jsou známy banány až z dob po Kolumbovi; byly přivezeny ze Starého světa. Kukuřice, plodina amerických indiánů, je dnes základní potravou mnoha přírodních kmenů v Africe a tabák, který byl původně rovněž plodinou amerických indiánů, převzali lidé po celém světě.

Difúze kulturních rysů od jednoho národa k druhému soustavně obohacuje lidský život. Každý malý kmen vděčí svým sousedům za řadu nejrůznějších objevů a vynálezů, které si jeho sousedé zase vypůjčili o kousek dál a pozměnili je tím, že je nejprve napodobili a pak možná i zdokonalili.

Přetváření vypůjčených kulturních prvků

Ať už si jednotlivé kmeny od sebe vypůjčují jakékoli znalosti, s velkou pravděpodobností si je přetvoří tak, aby zapadaly do jejich vlastního způsobu života. Někdy to dělají násilím, jindy způsobem méně drastickým. Sleduje-li však badatel některý kulturní jev od jednoho kmene ke druhému, zjišťuje, že buď jev sám nabývá zvláštního, nového významu a použití, nebo že se ocitá ve zvláštních nových souvislostech. Když bylo ve Starém světě vynalezeno kolo, rychle se v období kolem 3000 let před Kristem rozšířilo do Asýrie, Íránu a Indie a později do Egypta. V těchto oblastech bylo tehdy velmi důležité hrnčířství a do Egypta se kolo dostalo v podobě hrnčířského kruhu. Teprve později se začalo užívat kolo k povozům. Když však po roce 200 př. Kr. převzaly kolo národy severní Evropy, užívaly je téměř tisíc let jako kolo k povozům a teprve potom je začaly užívat jako hrnčířského kruhu.

Nebylo možné, aby kmeny a národy užívaly kolo k povozům s koňským spřežením, dokud koně nezdomácněli a nepřivykli postrojům. Stejně tak nebylo možné, aby je využily v hrnčířství, dokud neměly hrnčířskou výrobu. A tak se kolo šířilo světem a sloužilo vždy v docela jiné oblasti lidské činnosti.

Přecházejí-li objevy a vynálezy z jedné oblasti do druhé, nabývají zcela nového významu. Můžeme to pozorovat jak u charakteristických rysů společenské organizace, politického uspořádání a náboženských praktik, tak i u rysů hmotné kultury. Tak například mohou mít všechny kmeny na velmi rozsáhlém území stejné náboženské obřady. Všechny si mohou budovat stejné druhy staveb nebo ohrazení na posvátných místech, mohou mít stejné způsoby mučení nebo komunikace, způsoby chůze, mohou užívat stejná označení pro své kněze a mít stejný typ modliteb. Všechny tyto příznačné rysy se mohou šířit po celé oblasti, od jednoho kmene k druhému. Ale i když se všechny tyto příznačné rysy rozšíří, dochází k tomu, že například tak rozšířený obřad, jako je Sluneční tanec préríjních indiánů, je u každého kmene jiný. U jednoho z kmenů předvádí celý obřad člověk, který měl vidění boha hromu a chce vzdát poctu duchovi, který ho takto pocítil, u druhého kmene jej představuje člověk, který chce pomstít smrt svého příbuzného na válečné stezce, u jiného kmene se jím vzdávají díky za únik před nebezpečím nebo chorobou, jinde je to zase obřad zasvěcování kněží či šamanů. Tento různý význam obřadů vedl ovšem i ke změně v samotných rituálních úkonech a nakonec nabývá celý obřad u každého kmene zvláštního osobitého charakteru, který u ostatních kmenů neexistuje.

Takové změny přejímaných kulturních prvků se projevují jak ve společenském uspořádání a ve folklóru, tak ve všech ostatních oblastech lidské činnosti. Výstižným příkladem je různé pojetí kanibalistických praktik. Ke kanibalismu zdaleka nedocházelo všude na světě, a tam, kde se vyskytl, měl velmi odlišný význam. U některých kmenů měl zajistit narození dalších dětí – pojídaly se jen docela malé děti a pouze za účasti členů rodiny, která pak věřila, že se jí budou rodit další potomci. U jiných kmenů se pojídala výhradně srdce statečných nepřátel, aby ten, kdo je snědl, byl statečnější. Někdy byl kanibalismus projevem lačnosti po dobrém jídle, jindy zase důkazem, že člověk vydrží všechno na světě, odhodlá-li se polknout třeba jen kousek lidského masa. Každý kmen a každá oblast převzaly tyto způsoby chování a naložily s nimi podle svých vlastních specifických zvyklostí.

Stejně tak je tomu se slavnostmi dospívání, s příbuzenskými systémy a s královskou hodností. Lidé si vypůjčují určitý rys, ale když jej převzou, stane se z něj něco docela jiného, než co si původně vypůjčili. Proces difúze nejenže pomáhá lidem na celém světě, aby se vzájemně podíleli na tom, co vytvořili a poznali, ale současně rozmnožuje bohatství různorodosti lidských kultur.

Evoluce

Dějiny člověka od doby kamenné až po současnost jsou nádherným příběhem kulturního růstu. Společenské dědictví člověka se obohatilo o nesčíslné objevy a umění. Přes strašlivá období zkáz a ničení si lidstvo vybudovalo kulturní prostředí, které je schopno vytvářet téměř nekonečná bohatství.

Třebaže v dějinách každé dané kultury se projevuje prvek náhody, můžeme v nich sledovat určitý evoluční proces. Růst kultury totiž nebyl náhodný. To znamená, že nejprve muselo dojít k určitým vynálezům, ať už nástrojů, institucí či myšlenek, a teprve po nich mohly následovat jiné objevy. U primitivních kmenů se nemohly vyvinout soudy, které by zajišťovaly kmenovou spravedlnost, dokud nedošlo k nějakému uspořádání kmenového státu. Království nemohla vzniknout, dokud se na základě určitých znalostí z politické oblasti nenavázaly vzájemné vztahy mnoha sousedících společenství. Aby mohli mít náčelníci svá stálá vojska, muselo nejprve dojít k složité dělbě práce a k ustavení centralizované moci.

Vývoj lze výstižně ilustrovat na dvou oblastech – technologické a politické. V technologické oblasti staví současný člověk na neplánovaných objevech lidstva, jejichž počátky jsou spjaty s prvními nástroji vyrobenými z pazourků, využitím ohně a později se zavedením zemědělství a pastevectví. Současný člověk však neponechává své objevy náhodě. Díky současnému rozmachu vědeckých znalostí dospěl konečně do stadia, kdy vynalézá uvědoměle. To znamená, že si vytyčí problém, který chce vyřešit, a provede všemožné pokusy a kombinace, dokud jej nevyřeší. Zkouší jej znovu a znovu tak dlouho, dokud není přesvědčen, že dospěl k správnému řešení.

Na tento přístup k řešení problémů jsme si zvykli do té míry, že si jen těžko dokážeme představit, že k většině kulturního pokroku došlo spíše náhodnými objevy než uvědomělým vynalézáním. Ještě dnes některé přírodní kmeny, které žijí v oblastech, kde neexistuje zemědělství, shromažďují v blízkosti svých obydlí odpadky a nezřídka se stane, že jim na takto zúrodněné půdě nedaleko chatrčí vyraší semena. Zpočátku nemají v úmyslu zúrodnovat tyto malé kousky půdy a zasévají jen semínka, která nacházejí docela blízko svých ohnišť. Když zjistí, co se stalo, nijak o svém objevu nepřemýšlejí a nezakládají si další políčka. Sbírají však semínka a rostliny, které jim vyrostly na smetištích a docela dobře se jim hodí. Naprostou náhodou tak narazili na zkušenost, ze které mohlo vzniknout zemědělství. Je pravděpodobné, že se stejnou zkušeností se člověk setkal v době kamenné, když začal poprvé soustavně zkoumat možnosti účelného zúrodnování a osívání půdy.

Mohutná křivka technologického pokroku, již se člověk může poprávu pochlubit, je proto křivkou vývoje od náhodného objevu k plánovitému vynalézání. Člověk se naučil určovat si záměrně své cíle a pak znovu a znovu zkoušet a překontrolovávat pokusy, jimiž těchto cílů dosáhl. Výstižným příkladem této změny je léčení chorob. Téměř v celých dějinách lidstva zakládal člověk své léčebné tradice na víře. K léčení očních neduhů si některé národy vybíraly rostliny, které byly skutečně léčivé, ale jiné, jak dnes již víme z chemických rozborů, mohly způsobit i slepotu. Nicméně se tyto nebezpečné rostliny užívaly. Některé kmeny se řídily úplně stejnými léčebnými metodami pro zcela rozdílná onemocnění. Bylo to například „pečení“, které spočívalo v tom, že se nemocný člověk položil na lůžko ze zakrytých rozpálených kamenů a celé dny a týdny tak ležel

na horkém kamení. Při některých nemocech a bolestech to pomáhalo, ale stejně se léčily i zlomené kosti a nikdo se přitom nepokoušel zasadit je do správné polohy. Podobně povšechnou léčebnou metodou bylo třeba hladovění nebo pouštění krve, což například při tuberkulóze příliš nepomáhalo. Lidé se však tehdy žádnými pokusy nezabývali a ve svých povšechných léčebných metodách pokračovali dál. V lékařské praxi jsme tedy velmi pokročili.

V technologickém pokroku lidstva trvalo proto desítky staletí, než dospěl člověk k myšlence vědeckého plánování a zkoumání. Poslední velký krok kupředu učinil člověk, když si řekl: „Co teď chci vlastně udělat?“ A potom přezkoušel své výsledky, aby se přesvědčil, dosáhl-li svého cíle. Objevil tak, že promyšlené plánování mu může otevřít prostory, které mu do té doby zůstávaly zcela neznámé.

Druhým významným pokrokem ve vývoji lidské kultury je rostoucí schopnost člověka žít ve velkém společenství. V dávných dobách a v jednodušších společnostech byla společenství tvořena jen několika sty a zcela mimořádně několika tisíci lidmi. Než vůbec mohly vzniknout velké organizované státy, musel člověk vymyslet mnoho nového ve společenském uspořádání, v rozdělování výrobků a v politické správě. A čím více podobných zlepšení vymyslel, tím spíše mohl žít ve větších celcích a zajistit řád a pořádek ve větších a větších oblastech. Obchod a slavnosti sdružovaly lidi mírumilovným způsobem a jejich myšlenky se poté šířily od jedné společnosti ke druhé. To bylo podnětem k tomu, aby lidé více přemýšleli, budovali a tvořili.

Růst větších lidských společností je proto přes všechno ničení, které si tyto velké skupiny nejednou vzájemně připravily, jedním z hlavních podnětů lidského pokroku. Změnila se tak i zeměpisná představa lidstva o současném světě. V dřívějších dobách patřilo do „domácí skupiny“ jenom pár set lidí, kteří se mezi sebou znali, a ti druzí už byli „cizí“. Domácí skupinou rozumíme seskupení spjaté navzájem věrností, právy a povinnostmi. Všechna ostatní společenství jsou „skupiny cizí“. Primitivní domácí skupina bývala většinou hospodářsky nezávislým společenstvím, které k životu a blahobytu kmene potřebovalo každého jedince. Cizí skupiny byly spíše pro zlost a většinou nevítanými nepřáteli. Všechny takové kmeny se řídily vlastním mravním kodexem, šlo-li o příslušníky skupiny domácí, a jiným, často zcela opačným, jednalo-li se o skupinu cizí. Uvnitř domácí skupiny se například většinou nikdy nekradlo, zato se pokládalo za zásluhu, ukradl-li člověk něco cizí skupině. Uvnitř kmene patřila k hlavním přednostem štedrost, ta se však vůči lidem z cizích skupin neuplatňovala.

Jestliže se taková domácí skupina rozšíří, až zahrnuje milióny lidí, kteří mohou těžit z toho, že si navzájem zajišťují bezpečnost, obchodují s hmotnými statky a vyměňují si myšlenky, může to přinést takové výhody, že to snad ani není třeba vysvětlovat. Lidstvo pokročilo na této cestě daleko. Protáhneme-li tuto vzestupnou křivku do budoucnosti, vidíme, že jednoho dne si lidé uspořádají celý svět tak, aby sklízeli největší žně bezpečí, obchodu a výměny myšlenek. Toho jsme však ještě zdaleka nedosáhli. Stále ještě se držíme onoho starého primitivního protikladu ve vztahu k domácí a cizí skupině, například rozlišujeme mezi zabi-

tím člověka ve vlastní zemi – tehdy je to vražda a nejtěžší zločin – a mezi zabitím ve válce, což je povinnost, za kterou si nejuspěšnějších vojáků dokonce vážíme. Držíme se onoho primitivního kontrastu i svou úzkostlivou podezřívavostí vůči ostatním svrchovaným národům, a ty jsou zase stejně podezřívavé vůči nám. Uvnitř každého národa si budujeme mechanismus práva a pořádku, ale stejně jako za primitivních dob nemáme ještě právní systémy, které by sdružovaly svrchované národy. Existují sice dočasná společenství, ale v podstatě se pořád ještě udržuje stará, zcela tradiční anarchie ve vztahu k jednotlivým cizím skupinám. V dnešním světě, který se vzhledem k moderním technologickým vynálezům v obchodě, peněžnictví, vojenství a dopravních prostředcích zmenšil, je stejně zapotřebí organizovat světové společenství tak, aby zajišťovalo bezpečné obohacování lidského života, jako bylo v dřívějších dobách nezbytné organizovat desítky drobných místních skupin, rozptýlených v prostoru několika mil od sebe kolem toku jedné řeky.

ROGER M. KEESING – FELIX M. KEESING

Kultura a lidé: Některé základní pojmy¹⁾

Antropologický pojem „kultura“

Antropologický pojem „kultura“ patří k nejdůležitějším a nejvlivnějším pojmům myšlení dvacátého století. Používání „kultury“, přijaté antropology 19. století, se rozšířilo s hlubokým dopadem na ostatní oblasti myšlení a dnes je běžné pro humanisty a ostatní společenské vědce, kteří hovoří – řekněme – o „japonské kultuře“.

Je paradoxem, že představa kultury použité v takových obrazech se ukázala jako příliš široká, příliš hrubá na to, aby vykreslila základní složky lidského chování. Někteří reagovali tím, že přestali používat tento termín jako ústřední pojmový nástroj, jiní, aby docílili větší přesnosti, zareagovali zaostřením a zúžením tohoto nástroje.

Antropologický pojem kultura samozřejmě neoznačuje pěstování umění a společenského šarmu. Vztahuje se spíše na celek naučených a nashromážděných zkušeností člověka. „Kultura“ – například „japonská kultura“ – se vztahuje

¹⁾ KEESING M.K. – KEESING F.M., Culture and People: Some Basic Concepts, In: KEESING M.K. – KEESING F.M., New Perspectives in Cultural Anthropology, Holt, Rinehardt and Winston, New York 1971, vybraná ukázka zahrnuje s.19–28

na společensky přenášené vzory pro chování, které jsou typické pro určitou sociální skupinu.

Antropologové nebyli v používání tohoto důležitého pojmu zcela přesní nebo zcela důslední. Některé reprezentativní pokusy o definici prozrazují různé stránky „kultury“:

Komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, morálku, zákon, zvyky a všechny ostatní schopnosti a zvyky, které člověk získal jako člen společnosti (Tylor, 1871).

Celková suma vědomostí, postojů a zvykových vzorů chování, sdílená a předávaná členy určité společnosti (Linton, 1940).

(Všechny) historicky vytvořené plány pro život, explicitní a implicitní, racionální a iracionální, které existují v jakémkoliv daném čase jako potencionální vodítka pro chování lidí (Kluckhohn a Kelly, 1948).

Soubor naučených a přenášených pohybových reakcí, zvyků, technik, myšlenek a hodnot včetně chování, které vyvolávají (Kroeber, 1948).

Člověkem vytvořená část prostředí (Herskovits, 1955).

Explicitní a implicitní vzory odvozené z chování a určující chování, osvojené a předávané prostřednictvím symbolů, tvořící výrazný dosažený úspěch lidských skupin včetně jejich ztělesnění v artefaktech (Kroeber a Kluckhohn, 1952).²⁾

Goodenough v poslední době tvrdí, že většina takových definic a jejich užívání zamlžily významný rozdíl mezi vzory pro chování a vzory chování.³⁾ Dokonce říká, že antropologové hovoří o dvou zcela odlišných řádech věcí, když používají termínu „kultura“, a příliš často přecházejí sem a tam mezi těmito dvěma druhy významu. Za prvé se termín „kultura“ používal a používá ve spojení se „způsobem života uvnitř obce – společnosti – komunity, pravidelně se opakujícími činnostmi a materiálním a sociálním uspořádáním“, charakteristickým i pro určitou lidskou skupinu.⁴⁾ V tomto smyslu se termín „kultura“ vztahuje na oblast pozorovatelných jevů, věcí a událostí „tam venku“ ve světě. Za druhé se „kultura“ vztahuje k organizovanému systému vědomostí a přesvědčení, jimiž lidé budují své zkušenosti a vnímání, formují své činy a volí mezi alternativami. V tomto významu se „kultura“ vztahuje k oblasti myšlenek.

Stejně jako Goodenough budeme používat termínu „kultura“ ve spojení se systémy sdílených idejí, pojmovými modely, které jsou podkladem způsobu života lidí. Takto definovaná kultura se vztahuje k tomu, co se lidé učí, nikoliv k tomu, co dělají a tvoří. Jak to vyjadřuje Goodenough, tyto znalosti poskytují „normy pro rozhodnutí o tom, co je...pro rozhodnutí o tom, co může být...pro rozhodnutí

²⁾ Viz KROERER A.L. – KLUCKHOHN C., Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions, Massachusetts, Cambridge 1952

³⁾ GOODENOUGH W.H., Cultural Anthropology and Linguistics, In: GARWIN P.ed., Report of the Seventh Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Study, Monograph Series on Language and Linguistics, no.9., Georgetown University, New York 1957, s.167–173; Comment on Cultural Evolution, Daedalus 1961, 90, s.521–528

⁴⁾ GOODENOUGH W.H., cit.dílo 1961, s.521

o tom, jak to člověk pociťuje...pro rozhodnutí, co s tím udělat a... pro rozhodnutí, jak se do toho pustit“.⁵⁾

Toto ideální pojetí kultury není ničím převratně novým. Povšimněte si, že stejným směrem se ubírá i Kluckhohnova a Kellyho definice kultury (1945) jako „plánů pro život“. Nepostrádá ani filozofické problémy. Mnoho lidí se zdráhá postulovat takové „mentalistické“ entity. Jak ovšem uvidíme ze studia jazyků, je tu jeden silný a mocný precedens. Lingvisté udělali významný krok kupředu tím, že odlišili jazyk – jako pojmový kód – od řeči jako zjevného chování, které se o tento kód opírá. Jako u každého problému vědecké konceptualizace nakonec spočívá ověření definice nebo odlišení v tom, co s tím můžete dělat. Je příliš brzy na to, abychom byli přesvědčeni, že ideální pojetí kultury bude trvale cenným a použitelným analytickým nástrojem, neboť v současné době teprve kleslí nové vzrušující cesty do málo zmapovaného území.

První obtíž při studiu kultury spočívá v tom, že nemáme ve zvyku analyzovat kulturní vzory a že si je dokonce jen zřídka uvědomujeme. Jako bychom my sami – nebo lidé jiné společnosti – vyrůstali a vnímali svět brýlemi se zkreslujícími čočkami. Věci, události a vztahy, o nichž předpokládáme, že jsou „tam venku“, jsou ve skutečnosti filtrovány tímto sítem vnímání. První reakcí při setkání s lidmi, kteří nosí odlišný druh brýlí, je nevyhnutelně to, že jejich chování označíme za zvláštní, nebo špatné. Pohlížet na způsoby života jiných národů brýlemi vlastní kultury se nazývá *etnocentrismus*. Začít si uvědomovat své vlastní kulturní brýle je velmi bolestná záležitost. Nejlépe to zvládneme tak, že se snažíme zjistit něco o brýlích jiných lidí. Přestože si nikdy nemůžeme sundat své brýle a zjistit, jak svět „skutečně vypadá“, nebo se pokusit podívat brýlemi někoho jiného a přitom odložit své vlastní brýle, můžeme se alespoň hodně dovědět o našem vlastním životě.

S trochou duševního úsilí si můžeme začít uvědomovat kódy, které jsou obvykle skryté pod naším každodenním chováním. Vezměte si problém, s nímž se svobodná americká dívka neustále setkává – jak se posadit na zhruba 40 palců široké přední sedadlo amerického auta, když řídí muž. Sednout si doprostřed? Nebo těsně vedle něj? Nebo spíše ke dveřím? Je jasné, že tady existuje kód, zřejmě postavený na komunikaci a společenském pochopení vztahu dívky k řidiči. Podle dávného rituálu amerického dvoření se předpokládá, že se posadí někde uprostřed a jak se jejich vztah stává důvěrnějším, potvrzuje to tím, že se k němu stále více přibližuje. Hněvá-li se, přesune se ke dveřím, vyjadřujíc tím chlad a odtažitost. Nepřichází-li řidič pro dvoření v úvahu, sedí v neutrálním místě – posunout se ke dveřím by sdělovalo něco chybného. To, jak rychle se dívka přesune a jak daleko, jasně vypovídá něco o tom, jaká je a jaký je její vztah k řidiči. Takové kódy se učí, ale nepíší, a přestože jsou neustále prověřovány a srovnávány, jen zřídka se o nich mluví. Jsou to předpoklady, pravidla a významy, z nichž čer-

⁵⁾ Tamtéž s.522

páme, abychom komunikovali a rozuměli jeden druhému, přesto si je však jen zřídka uvědomujeme.

Vezměte si jiný soubor amerických kódů při jednání. Smith, mladý řídící pracovník, přijde do kanceláře svého šefa Jonese. Smith je mladý člověk se začínající kariérou a hrává s Jonesem v sobotu golf. V přední kanceláři se zeptal Jonesovy sekretářky, je-li tam „pan Jones“, jakmile je ale uvnitř, oslovuje Jonese jako „Eda“ – čímž dává najevo, že je s ním v osobním vztahu. Poté vstupuje sekretářka a oslovuje svého šefa jako „pana Jonese“ (i když s ním po práci jde na sklenku martini nebo něco víc). Jones jí říká „slečno Barbaro“ nebo „Barbaro“. Smith může docela dobře přejít na „pana Jonese“, dokud je ona v kanceláři, a vrátit se k „Edovi“, když odejde. Nyní ovšem vstupuje do kanceláře Roberts, další mladý řídící pracovník na stejné úrovni jako Smith. Nehraje však s Jonesem golf a nevídá se s ním na společenské úrovni, a také mu neříká křestním jménem. Oslovuje šefa „pane Jonesi“ a Smith nyní může přejít buď k „panu Jonesovi“, nebo dál používat „Ed“. Tyto podvědomé kódy jsou nesmírně složité, ale přesto jim všichni rozumějí, takže Roberts, Jones a Smith přesně vědí, co Smith naznačuje, když se rozhodne: buď pro formalitu a stejné postavení s Robertsem („pan Jones“), nebo konkurenční výhodu a lepší postavení („Ed“).

Promítněte si tyto příklady na obrovský soubor jiných společně chápaných situací, které potřebujeme, abychom se najedli v restauraci, cestovali dopravním prostředkem nebo nakupovali v supermarketu – a začne se objevovat to, co antropologové míní termínem „kultura“.

„Kultura“ se neskládá z věcí a událostí, které můžeme pozorovat, počítat a měřit; skládá se ze sdílených myšlenek. Bulharská hostitelka, která podruhé a potřetí pobízí hosty, aby si ještě přidali, není součástí „bulharské kultury“, takovou součástí ale jsou myšlenkové zásady jejího jednání, vzory významu, které je dělají srozumitelnými. Bulharská kultura je něco naučeného, něco, co je v mysli Bulharů, a nedá se proto přímo zkoumat nebo pozorovat. Naše Bulharka by nám také ani nemohla sdělit všechny premisy a principy, na kterých se zakládá její chování. Mnohé jsou skryty jejímu vnímání stejně jako našemu.

Měli bychom se tedy vůbec zabývat „kulturou“, jestliže nás vede do nereálných oblastí nepostizitelných a nejasných mentalistických formulací? Někteří mohou namítnout, že bychom se měli soustředit na chování, na věci, které lze pozorovat a měřit, a že bychom měli „mysl“ nechat filozofům a metafyzikům. Tady je v sázce celá řada významných otázek a filozofové v nich zdaleka nejsou zajedno. Ti, kteří jsou ochotni hovořit o „kultuře“ v tomto mentálním nebo kognitivním smyslu, ji považují prostě za hypotetickou abstrakci, která dává smysl tomu, co vidíme lidi dělat a říkat. Nemá tedy smysl se tázat, zda takový „soubor vazeb“ je „pravdivý“ nebo „skutečný“, ale jenom zda funguje, nebo ne. Jsme-li jiného přesvědčení, kulturní kódy „skutečně existují“, a jsme-li dost chytří a trpěliví, můžeme přijít na to, jaké jsou.

Abychom si ujasnili otázky, musíme mít jasno, co míníme, když říkáme, že „kultura“ – řekněme kultura indiánů Hopi – je abstrakcí. Především je „kultu-

ra“ složeninou. Žádný jedinec kmene Hopi nezná všechny aspekty způsobu života svého lidu, protože každý se zúčastňuje jen některých úseků sítě společnosti indiánů Hopi. Odborníci na rituály nebo techniku budou znát určité složky své kultury, které ostatní neznají, dokonce i muži a ženy budou znát odlišné úseky kulturního kódu. Antropologický popis „kultury kmene Hopi“ spojuje tyto různé úseky kódu v jeden celek.

Za druhé je „kultura“ generalizací. Protože ani dva indiáni Hopi nebudou mít přesně tutéž verzi kódu, je to, co popisujeme jako běžné pro ně pro všechny, v jistém smyslu jakýmsi společným jmenovatelem, který je obecnější – a tedy abstraktnější – než podrobné varianty každého indiána Hopi. To však není všechno, protože bychom zde zůstali s tak holou kostrou společného jmenovatele, že by nám neumožnila provést nebo vysvětlit činy, které provádějí sami indiáni Hopi. Každý jednotlivý Hopi si musí vybudovat vlastní teorii kódu a může jen říci, že je „správná“, jestliže vidí, že funguje. Antropolog – stejně jako Hopi – buduje verzi kódu, která mu poskytne odpovědi, jež fungují. Když popisuje „kulturu indiánů Hopi“, snaží se postavit teorii, která vysvětluje schopnost indiánů Hopi chovat se tak, jak se chovají.

To je vše, co může – stejně jako každý mladý indián Hopi – udělat.

„Kultura Hopi“ – nebo zvláště kód tak velké společnosti, jako je „japonská kultura“ – je abstrakcí ve třetím smyslu. Některé složky kódu budou sdílet všichni, nebo většina Japonců; ty umožní venkovanům vzájemně jednat s obyvateli měst a živnostníkům jednat s řídicími pracovníky. Jiné složky budou společné zemědělcům, nebo určitému typu zemědělců, nebo zemědělcům určité obce. Dále bude mít zemědělec a obchodník v určité obci některé společné složky, které žádný z nich nebude sdílet se svými protějšky v sousedních obcích. Náзор na „kulturu“ jako myšlenkový kód umožňuje antropologovi vyrovnat se účinně s takovými variacemi, do velké míry stejně jako se lingvista vyrovnává s dialekty. Může – tam, kde je to na místě – rozlišit „subkultury“ určitých společenských vrstev, skupin zaměstnání nebo lokalit. Ty přirozeně odpovídají podrobněji za události v tomto omezeném měřítku, právě tak jako studium nějakého krajového dialektu odpovídá v některém detailu za výslovnost, idiomy a slovník této oblasti. Tam, kde je jeho zájem obecnější, může hovořit o společném kódu a těchto jeho variantách – japonském jazyce nebo „japonské kultuře“. V každém případě to je zájem o nějaký určitý problém nebo jev v určitém měřítku, který určuje, jakou „úroveň“ kódu popisuje.

Přesto by někdo mohl namítnout – proč musíme hovořit o tomto nejasném, hypotetickém pojmu „kultura“, který nemůžeme nikdy pozorovat nebo zaznamenat v definici? Proč nemůžeme jen prostě studovat činy a události v sociálním systému, aniž bychom vyzývali metafyzickou jednotku jako „kulturu“? To jistě ukazuje cestu k exaktní vědě o lidském chování. Nebo snad ne?

Existují zajímavé důvody, proč nedovedeme pochopit lidské chování bez postulování podkladového ideového kódu. Tyto důvody se jasně projeví hlavně ve studiu jazyka, onoho symbolického kódu, kolem něhož je utkána společenský

život člověka. Vyzbrojeni ideálními koncepty „kultury“ ovšem musíme vymezit v jakém vztahu je ke druhému ústřednímu pojmu společenských věd – ke „společnosti“.

Vztah „kultury“ ke „společnosti“

„Kultura“ se vztahuje k myšlenkám v „hlavách lidí“, zatímco „společnost“ se vztahuje k lidem samotným. „Společnost je kolektiv lidí dostatečně oddělených od těch, kdo je obklopují (obvykle proto, že mají společný jazyk a kulturu, které se liší od okolních národů) a vytvářejí výraznou jednotku.

Ale právě tak jako je „kultura“ abstrakcí, je abstrakcí také „společnost“. Vztahuje se k trvalému seskupení lidí, které setrvává přes smrt a narození jednotlivých členů. V abstraktnějším smyslu můžeme považovat společnost nebo sociální skupinu za soubor statusů, které vyplňují jednotlivci. Jednotlivec je tedy „členem společnosti“, ale nikoliv „členem kultury“. Spíše se na kultuře podílí, nebo se jí účastní.

Postoupíme-li ve směru abstrakcí od lidských bytostí a jejich chování, nikoliv myšlenek, které podle našeho soudu jsou za tímto chováním, dojdeme k pojmům „sociální struktura“ nebo „sociální organizace“.

Jak říká Geertz, kultura je „uspořádaný systém významů a symbolů, podle něhož dochází k sociální interakci“; a sociální systém je „modelem sociální interakce samé“. Na kulturní úrovni existuje rámec přesvědčení, výrazových symbolů a hodnot, podle nichž jednotlivci definují svůj svět, vyjadřují své city a docházejí ke svému úsudku; na sociální úrovni probíhá proces interaktivního chování, jehož trvalou formu nazýváme sociální strukturou. Kultura je tkanivem významů, jimiž lidé interpretují své zážitky a řídí své jednání; sociální struktura je forma, kterou přijímá jednání, skutečně existující sítí sociálních vztahů. Kultura a sociální struktura jsou tedy jen odlišnými abstrakcemi týchž jevů.⁶⁾

„Sociální struktura“ (nebo v terminologii jiných – „sociální organizace“) je abstrakcí modelů skutečného chování a událostí – pavučinou vztahů; „kultura“ se vztahuje ke vzorům myšlenek (které ale samozřejmě můžeme vyvozovat z téhož jednání a týchž událostí). Jejich vzájemný kontrast můžeme jasněji ukázat prostřednictvím analogie. Představte si – jako experiment – osm židlí v kruhu. Čtyři jsou černé, čtyři bílé, a jsou očíslované jako na obrázku 1. Každému z osmi účastníků řekneme, na kterou židli si má sednout a co má dělat, když na ní sedí.

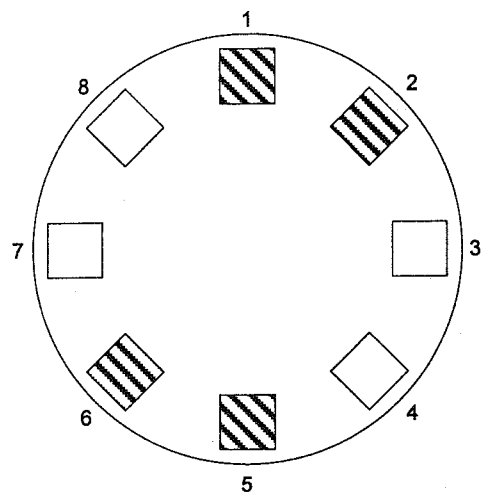
A. Bílá sudá židle: Snažte se udělat dojem na osobu o dvě židle napravo od vás svou znalostí hudby, poezie a umění.

B. Bílá lichá židle: Vyjádřete nesouhlas se vším, co řekne osoba po vaší levici.

⁶⁾ GEERTZ C., Ritual and Social Change: A Javanese Example, American Anthropologist, 1957, 59, s.33-34

C. Černá sudá židle: Osoba o dvě židle dál po vaší levici možná neví, o čem mluví, ale lichotíte jí a vyjádřete souhlas se vším, co říká.

D. Černá lichá židle: Snažte se změnit téma rozhovoru.

Pokud účastníci experimentu nepoužijí židli jako zbraní, můžeme zhruba předpokládat výsledky jejich vzájemné interakce. Ohledně výsledků experimentu můžeme ale dojít ke dvěma zcela odlišným generalizacím. Za prvé se můžeme podívat na modely interakce, k níž dochází. Okamžitě je jasné, že osoby na židli 1 až 4 a 5 až 8 tvoří dva oddělené sociální systémy (i když v malém měřítku). Jenom osoby na židli 1 a 5 by se tlačily na obě strany. (Kdybychom jim byli dali pokyn, aby změnil téma rozhovoru po své levici, byly by obě skupiny zcela od-

děleny.) Tok interakce, souhlasu a nesouhlasu, by vykristalizoval v určitých modelech (dokonce i při opakování téhož experimentu), i když by se skutečné rozhovory velmi odlišovaly. Mohli bychom roztřídit role a společenská postavení a abstrahující od těchto modelů mohli bychom popsat „sociální strukturu“ našich experimentálních skupin.

Druhý způsob popisu by spočíval prostě v konstatování, že pokyny specifikovaly pravidla hry a že modely interakce byly vyjádřením souboru pravidel pro to, co dělat v jakém postavení. Pokyny by představovaly zvláštní „kulturu“ skupiny. Dále bychom si mohli povšimnout, že při zachování stejných pokynů, ale při zvýšení počtu židlí nebo posunutí uspořádání barev by se změnila sociální struktura, zatímco kultura by zůstala stejná.

Ani jeden z těchto způsobů analýzy není v zásadě lepší než druhý. Každý osvětluje některé stránky týchž událostí. Dokud kulturní „pravidla hry“ dokonale zapadají do sociálních uspořádání a situací – jako u izolovaných kmenových skupin, kde si antropologové sami navrhovali své pojmové nástroje, dá popis kulturní struktury často jasnější smysl tomu, co se děje, než popis sociální struktury. Sociologové na druhé straně vždy zdůrazňovali popisy sociální struktury. Zčásti proto, že při studiu vlastní společnosti mohou považovat kulturní zásady za samozřejmost, zčásti proto, že ve složitých moderních společnostech je společenský život uspořádaný prostřednictvím velké rozmanitosti kulturních kódů. To, co tedy nutně potřebujeme a co zkoumáme, jsou způsoby, jakými bychom najednou ukázali obě stránky a jejich vzájemný vztah. Ve světě rychlých změn se totiž kulturní řád a modely sociální organizace mohou vzájemně velmi rozcházet.

Představa „společnosti“ se stále více zamlžuje, protože to, co byly dříve historicky oddělené jednotky, se stmeluje ve složené, moderní státy. Sociologové a antropologové, kteří pracují v takových prostředích, se obvykle soustřeďují na segmenty sociálních sítí: etnické menšiny, sousedství, sociální skupiny nebo organizace. Termín „sociální systém“ obvykle zahrnuje tyto menší segmenty stejně jako celé kmeny nebo národy.

Když antropolog mapuje kulturu nějakého národa, postupuje ve svých úvahách od skutečných individuálních lidí k abstraktnímu obrazu jejich myšlenek, které – jak předpokládá – jsou jim společné. Když mapuje strukturu společnosti, začíná skutečnými lidmi a přechází k abstraktnímu modelu rolí a sítí.

To, co potřebujeme jako základ pro teorii kultury a sociální struktury, jsou spolehlivé vědomosti o celé řadě vzájemných společných aspektů, které zůstávají většinou skryty našemu zraku: spojení mezi neurofyziologickými procesy a světem myšlení; vztah mezi genetickým usměrňováním a učením; vztah mezi vědomými a nevědomými psychickými procesy; vzájemná hra mezi modely myšlení a silami motivace.

Vratké základy, na kterých dnes sociologové staví, ve svých důsledcích vedou k tomu, že jejich teoretické konstrukce jsou prozatímni a zranitelné. Nejen jednoduché drobnosti, ale i základní premisy a konceptuální rámce budou asi muset být přeformulovány. Ze všech věcí na světě, které jsou příliš složité na to, aby podlehly útokům vědy, je nejsložitější lidský mozek a jeho produkt – myšlení. Antropolog, který se snaží pochopit smysl myšlení a chování člověka a současně překlenout propast mezi jeho kulturou a jinými kulturami, stojí před nesmírným úkolem. I když se mu v plném rozsahu nemůže jeho pokus podařit, může přesto přinést bohaté plody v porozumění tomuto úkolu.